

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

студента Філіппова Артура Костянтиновича
(ПІБ)
академічної групи 052-19-2
(шифр)
спеціальності 052 Політологія
(код і назва спеціальності)
за освітньо-професійною програмою – «Політологія»
(офіційна назва)

на тему Концептуальні підходи до визначення політичного режиму України (1991 – 2022)
(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Рудік О. М.		
розділів:			
Рецензент			
Нормоконтролер	Зенкін М. В.		

Дніпро
2023

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач
кафедри ШТ
«__»_____
2023 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеня **бакалавра**

студенту Філіпову А. К. академічної групи 052-19-2
(прізвище та ініціали) (шифр)
спеціальності – 052 Політологія
(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – Політологія
(офіційна назва)

на тему Концептуальні підходи до визначення політичного режиму України (1991 – 2022), затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 19.05.2022 № 372-с.

	Розділ	Зміст	Термін виконання
1	Теоретико-методологічні засади дослідження політичних систем	1.1. Теорії політичних систем. 1.2. Типологія політичних систем. 1.3. Конституційно-правові принципи політичної системи України.	01.05.23 – 14.05.23
2	Аналіз структурних елементів політичної системи України.	2.1. Інститут президентської влади як елемент політичної системи України. 2.2. Місце парламенту в політичній системі України. 2.3. Особливості діяльності уряду в Україні.	15.05.23 – 25.06.23
	Характеристика партійної системи та виборчого процесу.	3.1. Особливості і тенденції розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019 р. 3.2. Особливості виборчого процесу в Україні.	26.05.23 – 20.06.23

Завдання видано _____ Рудік О.М.
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)
Дата видачі 01.05.2023 р.
Дата подання до екзаменаційної комісії 20.06.2023 р.
Прийнято до виконання _____ Філіпов А.К.
(підпис студента) (прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини (3 розділи, 8 підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

Обсяг роботи становить 68 сторінок, список використаних джерел складається з 72-х позицій.

Об'єктом дослідження суспільні відносини, пов'язані з регулюванням політичної системи України.

Предметом дослідження є концептуальні підходи до визначення політичного режиму України (1991 – 2022 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є з'ясування концептуальних підходів до визначення політичного режиму України в період 1991 – 2022 рр.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ	7
1.1. Теорії політичних систем	7
1.2. Типологія політичних систем	14
1.3. Конституційно-правові принципи політичної системи України	22
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ	
УКРАЇНИ	32
2.1. Інститут президентської влади як елемент політичної системи України	32
2.2. Місце парламенту в політичній системі України	36
2.3. Особливості діяльності уряду в Україні	42
РОЗДІЛ 3	
ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА ВИБОРЧОГО	
ПРОЦЕСУ	49
3.1. Особливості і тенденції розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019 р.	49
3.2. Особливості виборчого процесу в Україні	56
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність теми. Політична система України складна та багатоаспектна, і включає в себе органи влади, політичні партії, громадські організації, ЗМІ та інші соціальні інститути. Вивчення цієї теми допомагає розуміти, як працюють ці інститути, які є їхні функції та як вони взаємодіють один з одним. Це дозволяє зрозуміти, яким чином приймаються рішення в Україні, які є механізми здійснення влади та які є можливості громадян впливати на політичні процеси в країні.

Стан дослідженості проблеми. Серед українських авторів, які досліджували поняття, сутність, структуру і функції політичної системи, а також її взаємодію з правовою системою, можна відзначити таких, як Ф. В. Барановський, М. М. Бондар, В. І. Бортніков, В. П. Горбатенко, Д. М. Горелов, І. А. Грицяк, О. О. Долженков, В. С. Журавський, А. І. Кудряченко, В. І. Ливенко, Е. М. Ожиганов, Ф. М. Рудич, О. Г. Стариш та ін. Конституційно-правовий статус окремих суб'єктів політичної системи досліджено у працях М. О. Баймуратова, Ю. Г. Барабаша, О. В. Батанова, В. П. Колісника, А. Р. Крусян, О. С. Лотюк, П. М. Любченка, І. Є. Словської, Ю. М. Тодики, В. Л. Федоренка.

Об'єктом дослідження суспільні відносини, пов'язані з регулюванням політичної системи України.

Предметом дослідження є концептуальні підходи до визначення політичного режиму України (1991 – 2022 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є з'ясування концептуальних підходів до визначення політичного режиму України в період 1991 – 2022 рр.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- дослідити теорії політичних систем;
- надати типологію політичних систем;
- проаналізувати конституційно-правові принципи політичної системи

України;

- дослідити інститут президентської влади як елемент політичної системи України;
- встановити місце парламенту в політичній системі України;
- охарактеризувати особливості діяльності уряду в Україні;
- вивчити особливості і тенденції розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019 р.;
- визначити особливості виборчого процесу в Україні

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів та прийомів наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в поєднанні їх соціального змісту й юридичної форми. Системний і структурно-функціональний метод використано для розкриття характерних рис принципів політичної системи України. На основі методу аналізу і синтезу сформульовані теорії політичних систем. Ретроспективний та перспективний методи і метод моделювання сприяли визначенню тенденцій розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019 р. Ці методи застосовувались як універсальні для наукової аргументації низки висновків та пропозицій. Аналіз широкої джерельної бази за допомогою всього комплексу загальнонаукових та спеціальних наукових методів дозволив розкрити мету дослідження та сформулювати висновки, що відповідають поставленим завданням.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи складає 67 сторінок, список використаних джерел містить 72 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

1.1. Теорії політичних систем

Теорії політичних систем – це сукупність теоретичних концепцій та підходів, які допомагають аналізувати та розуміти політичні системи різних країн та рівнів. Одна з основних теорій політичних систем - це теорія класичної політичної системи, яка передбачає наявність трьох основних компонентів: влади, території та населення. Ця теорія розглядає політичну систему як закриту та стабільну, де кожен з компонентів має свою роль та функцію. Теорія класичної політичної системи – це одна з найстаріших та найбільш поширених теорій політичних систем, вона була сформульована англійським політичним філософом та економістом Джоном Локком у XVII столітті. Основною ідеєю теорії є те, що політична система складається з трьох основних компонентів: влади, території та населення. Кожен з цих компонентів відіграє важливу роль у функціонуванні політичної системи [36, с. 92].

Влада – це один з ключових компонентів політичної системи. Згідно з теорією, влада має бути легітимною та заснованою на згоді народу. Для досягнення цього – влада повинна діяти в інтересах населення та виконувати функції, які є необхідними для забезпечення безпеки та порядку в політичній системі. Територія – це також важливий компонент політичної системи. Відповідно до теорії, територія повинна бути чітко визначена та захищена від зовнішніх загроз. Крім того, територія повинна забезпечувати належні умови для економічного та соціального розвитку населення.

Населення – це третій компонент політичної системи, який також відіграє важливу роль. Згідно з теорією, населення повинне мати можливість висловлювати свої думки та брати участь у процесах, що відбуваються в політичній системі. Крім того, населення повинне бути захищене від

зловживань влади та мати можливість вибирати своїх представників [36, с. 110].

Ця теорія надає перевагу демократичній формі влади, яка базується на конституційних гарантіях індивідуальних прав та свобод, а також на належному збалансуванні владних повноважень між різними інституціями. Основні ознаки класичної політичної системи:

1. Розділ влади на законодавчу, виконавчу та судову, що забезпечує збалансованість та незалежність владних інституцій.

2. Гарантування індивідуальних прав та свобод, таких як свобода виразу, релігії, преси, право на приватну власність та інше.

3. Демократичний характер влади, який базується на принципах конституційного права та на здатності населення контролювати владні інституції.

4. Система податків та фінансів, яка забезпечує ефективне функціонування держави та її інституцій.

5. Іншою важливою особливістю класичної політичної системи є її відображення у правовій системі, яка передбачає існування конституції, законів та правил, які забезпечують функціонування системи та захищають права та свободи громадян [36, с. 148].

Інша теорія політичних систем – системний підхід – розглядає політичну систему як відкриту та динамічну, яка взаємодіє з іншими системами на різних рівнях. Згідно з цією теорією, політична система складається з різних елементів, які взаємодіють між собою та зовнішніми факторами, що впливають на їхню діяльність [60, с. 84]. Особливості системного підходу до вивчення політичних систем можуть бути наступними:

1. Відкритість – система розглядається як відкрита, що означає, що вона взаємодіє з іншими системами та зовнішніми факторами. Динамічність: система не є статичною, а є динамічною та постійно змінюється відповідно до змін у своєму середовищі.

2. Елементи системи – система складається з різних елементів, таких як

установи, органи управління, політичні партії, громадські організації, населення, мас-медіа тощо.

3. Взаємодія: система не є просто набором елементів, а є сукупністю елементів, які взаємодіють між собою та зовнішніми факторами.

4. Ієрархічність: система може мати ієрархію елементів, де деякі елементи є вищими за інші.

5. Цілісність – система може розглядатися як цілісна одиниця, де її елементи взаємодіють для досягнення спільної мети або цілей.

6. Фідбек – система може отримувати зворотний зв'язок від свого середовища, що дозволяє їй адаптуватися до змін в ньому та підтримувати свою життєздатність [60, с. 95].

Таким чином, системний підхід до вивчення політичних систем намагається розглядати систему як цілісну одиницю, що взаємодіє з навколишнім середовищем та змінюється відповідно до змін у ньому. Він дозволяє краще зрозуміти взаємодію різних елементів політичної системи та їх вплив на діяльність системи в цілому. Системний підхід дозволяє аналізувати політичну систему як цілісну структуру, в якій елементи взаємодіють між собою і з зовнішнім середовищем, а також реагують на зміни в цьому середовищі [41, с. 47]. Основні особливості системного підходу до аналізу політичних систем такі:

1. Визнання того, що політична система є відкритою і взаємодіє з навколишнім середовищем.

2. Акцент на взаємодії між елементами системи, а не на їх окремій діяльності.

3. Аналіз зміни політичної системи як процесу, що відбувається в часі.

4. Підхід до політичної системи як до цілісної структури, що складається з різних елементів, які взаємодіють між собою.

5. Врахування впливу зовнішніх факторів на діяльність політичної системи [41, с. 53].

Такий підхід дозволяє краще розуміти політичну систему, визначати її

сильні та слабкі сторони, знаходити шляхи для покращення та оптимізації діяльності системи в цілому.

Третя теорія політичних систем – культурна теорія – підкреслює важливість культурних та історичних факторів у формуванні політичної системи та її особливостей. Згідно з цією теорією, політичні системи відрізняються через культурні різниці, які впливають на їхню організацію та функціонування. Культурна теорія політичних систем є однією з головних теорій політичних наук, яка досліджує взаємодію між політичною системою та культурою суспільства. Ця теорія вважає, що культура суспільства впливає на структуру та функціонування політичної системи. Культурна теорія була розроблена в першій половині ХХ століття, а її основні ідеї були сформульовані такими вченими, як Габріел Алмонд та Сідні Верба, і розвивалася в США, де вона була однією з найпопулярніших теорій політичних наук [60, с. 158]. Основні ознаки та особливості культурної теорії політичних систем є такими:

1. Культура суспільства впливає на політичну систему і формує її структуру та функціонування.
2. Культурні цінності, які переважають у суспільстві, визначають політичні цілі та завдання.
3. Структура політичної системи залежить від культурних особливостей суспільства.
4. Культура впливає на поведінку громадян у політичній системі, а також на взаємовідносини між різними соціальними групами.
5. Культурна теорія враховує роль історичного досвіду та традицій суспільства у формуванні політичної системи.
6. Культурна теорія політичних систем дозволяє краще зрозуміти різноманітність політичних систем у світі та їх особливості [60, с. 164].

Однією з головних переваг культурної теорії політичних систем є те, що вона дозволяє більш точно розуміти взаємозв'язки між культурою суспільства та політичною системою країни. Культурна теорія політичних систем визнає той факт, що культура може впливати на політичні процеси, тому вона стверджує,

що політичні системи не можна аналізувати відокремлено від культурних чинників. Культурна теорія підкреслює той факт, що культурні та історичні традиції можуть впливати на формування політичних інститутів та процесів. Також ця теорія дозволяє аналізувати роль культурних факторів у встановленні соціального порядку та розподілі влади в країні. Однак культурна теорія політичних систем має свої недоліки. Одним з них є те, що вона може призвести до генералізацій та стереотипів, особливо коли порівнюють культури різних країн.

Крім того, існують інші теорії, які допомагають розуміти політичні системи, такі як теорія інституціоналізму, теорія еліт, теорія демократії та інші. Зокрема, теорія інституціоналізму є однією з ключових теорій політичних систем, яка висуває інституції як центральний елемент політичної системи. Згідно з цією теорією, інституції – це формалізовані правила, процедури та звичаї, які визначають поведінку учасників політичної системи. Інституції можуть бути політичними (наприклад, конституція, парламент) та неpolітичними (наприклад, ринок, сім'я). Теорію інституціоналізму розробив американський політолог Дуглас Норт, який отримав Нобелівську премію з економіки за розробку теорії інституціоналізму у 1993 році. Характерні риси теорії інституціоналізму [70, с. 316]:

1. Інституції є ключовим елементом політичної системи та визначають її функціонування.

2. Інституції є продуктом історичного розвитку та можуть змінюватися відповідно до змін у суспільстві.

3. Інституції можуть бути формальними та неформальними. Наприклад, правила гри в політиці (формальні інституції) та соціальні норми (неформальні інституції).

4. Теорія інституціоналізму розглядає динаміку взаємодії між політичною системою та іншими системами, такими як економіка, культура, право.

5. Інституції впливають на поведінку учасників політичної системи та можуть забезпечувати стабільність та передбачуваність у суспільстві [70, с. 317].

Теорія інституціоналізму була застосована в багатьох країнах, особливо в США та Європі, як в теорії, так і на практиці. Однією з головних особливостей цієї теорії є акцент на ролі інституцій у формуванні та регулюванні політичної поведінки та процесів. Згідно з теорією інституціоналізму, інституції (наприклад, законодавчі органи, судові системи, політичні партії) визначають правила гри у політиці, а також контролюють та регулюють політичну поведінку. Ці інституції формуються внаслідок історичних процесів та еволюції політичних систем, і їхні функції можуть відрізнятися в різних країнах залежно від культурних, історичних та соціально-економічних факторів. Однією з головних переваг теорії інституціоналізму є її фокус на інституційних механізмах та їхньому впливі на розвиток та функціонування політичних систем [70, с. 322]. Це дозволяє зрозуміти, як інституції можуть змінюватися з часом, які наслідки може мати цей процес та як він впливає на політичний процес в цілому. Однак, деякі критики теорії інституціоналізму вважають, що вона не враховує достатньо інших факторів, таких як культурні аспекти або роль лідерства у політичному процесі. Також, застосування цієї теорії може бути складним у країнах з непостійними та нестабільними політичними системами.

Теорія еліт – це політична теорія, яка стверджує, що політичні рішення в суспільстві приймаються елітою, тобто невеликою групою людей, які володіють великою владою та впливом на політичну систему. Теорію еліт розробив італійський соціолог та політичний діяч Вільфредо Парето в кінці XIX-го та на початку XX-го століть [45, с. 33]. Парето стверджував, що суспільство складається з елітних та неелітних людей, причому елітні люди мають більш високу кваліфікацію та здібності, що дають їм можливість впливати на політичні процеси. Основні риси теорії еліт:

1. Влада та вплив в політичній системі належить невеликій групі людей - еліті.
2. Еліти складаються зі значної кількості представників бізнесу, промисловості, фінансів та політики.

3. Еліти мають значний вплив на політичні рішення, що приймаються в державі.

4. Еліти мають тенденцію захищати свої інтереси, навіть якщо це протирічить загальному благу суспільства.

5. Неелітні люди не мають значного впливу на прийняття політичних рішень [45, с. 47].

Теорія еліт досить поширена в сучасній політології та соціології. Вона часто застосовується для аналізу політичних систем та процесів в різних країнах. Також вона була використана для пояснення політичних процесів в США та інших західних країнах. Варто зазначити про переваги такої теорії, а саме: увага до ролі елітних груп в політичному процесі – теорія еліт визнає, що влада та рішення в політиці зазвичай знаходяться в руках обмеженої кількості людей; теорія еліт допомагає розуміти, які групи мають більше можливостей впливати на політичні рішення, та досліджувати, які фактори зумовлюють їхню силу; теорія враховує історичний та культурний контекст, в якому функціонує політична система, що дозволяє краще зрозуміти її проблеми та потенційні ризики. До недоліків теорії еліт слід віднести: відсутність уваги до ролі громадян та їхнього впливу на політичну систему – теорія еліт не завжди враховує роль громадян у політичному процесі та їхні можливості впливати на політичні рішення; теорія еліт може сприяти монополізації влади у руках обмеженої кількості людей, що може призвести до зловживань та нерівності у суспільстві; відсутність уваги до різноманітності груп та їхніх інтересів – теорія не завжди враховує різноманітність груп та їхніх інтересів, що може призвести до нехтування деякими групами та порушення балансу влади [45, с. 59].

Отже, теорії політичних систем представляють собою різноманітні теоретичні підходи до вивчення політичних систем. Кожна з цих теорій має свої характерні риси та підходи до аналізу політичної системи, що дозволяє збагатити наше розуміння процесів, що відбуваються в сучасному світі. Класична теорія політичної системи спрямована на дослідження форм та структур політичних систем, які складаються з взаємопов'язаних елементів. Це

дозволяє відобразити відносини між цими елементами та їхню ієрархію. Системний підхід до аналізу політичних систем відображає їх динамічний характер та взаємодію з іншими системами. Ця теорія політичних систем визначає, що політична система є відкритою та взаємодіє з іншими системами на різних рівнях. Культурна теорія політичних систем зосереджується на дослідженні взаємозв'язку між культурою суспільства та політичною системою. Вона визначає, що культура суспільства впливає на структуру та діяльність політичної системи. Теорія інституціоналізму зосереджується на дослідженні впливу інституцій на політичну систему. Вона визначає, що інституції визначають правила гри в політичній системі та впливають на поведінку політичних акторів. Теорія еліт зосереджується на дослідженні ролі та впливу еліт у політичній системі. Вона визначає, що еліти визначають рівень влади та вплив у політичній системі, та є ключовими фігурами у процесах прийняття рішень. Кожна з теорій політичних систем має свої переваги та недоліки, але в цілому вони допомагають краще зрозуміти політичні процеси та взаємодію різних елементів у політичній системі. Дослідження політичних систем є важливим напрямом політичної науки, який допомагає краще розуміти функціонування політичних систем у різних країнах та в контексті глобалізації.

1.2. Типологія політичних систем

Взагалі, типологія політичних систем – це класифікаційна система, яка допомагає виділити основні типи політичних систем за певними критеріями. Існує декілька видів такої типології, основні з яких описані нижче [28, с. 26]:

1. За формою уряду: монархія: державний глава – монарх, влада передається спадкоємцям; республіка: глава держави обирається на певний термін на виборах.

2. За ступенем централізації влади: централізована держава: влада зосереджена в руках центрального уряду; децентралізована держава: влада розділена між різними регіонами або територіями.

3. За ступенем демократії: автократія: влада зосереджена в руках одного чи кількох осіб, а демократичних процесів немає; диктатура: влада належить одній особі, яка приймає рішення без дотримання законів; демократія: влада належить народу, який обирає своїх представників на виборах.

4. За ступенем економічного розвитку: розвинені держави: високий рівень економічного розвитку; держави, які розвиваються: середній рівень економічного розвитку; нерозвинені держави: низький рівень економічного розвитку.

5. За формою політичної системи: президентська: глава держави – президент, який обирається на виборах; парламентська: головною владою є парламент, який обирає главу держави; парламентсько-президентська: поєднує елементи президентської та парламентської систем.

Ці типології політичних систем є досить загальними та універсальними, і вони можуть використовуватись для порівняння політичних систем різних країн та регіонів світу. Проте варто зазначити, що ці типології не є жорсткими рамками, і багато політичних систем можуть бути класифіковані як гібридні, тобто містять елементи різних типів.

Однією з найбільш поширених типологій є класифікація політичних систем, запропонована Аристотелем. Він відрізняв три типи політичних систем: монархію, аристократію та демократію. Монархія – це форма правління, де влада належить одній особі, аристократія – це форма правління, де влада належить кільком особам, що належать до найвпливовіших верств суспільства, а демократія – це форма правління, де влада належить народу, який обирає своїх представників [28, с. 30].

Згідно з Аристотелем, монархія – це форма правління одним, яка може бути доброю, якщо правитель мудрий та справедливий, але може перетворитися на тиранію, якщо правитель стає жорстоким та безжалісним. Аристократія – це форма правління елітою, зазвичай знатними і багатими людьми. Аристотель стверджує, що аристократія може бути кращою за монархію, оскільки різноманітність точок зору в еліті може привести до кращих

рішень. Демократія - це форма правління народом, в якій люди визначають, хто їхні представники та які рішення повинні бути прийняті. Аристотель відзначає, що демократія може перетворитися на охлократію, коли народ стає безладним та неорганізованим. Також він стверджує, що демократія може бути менш ефективною за монархію або аристократію, оскільки багато людей можуть мати обмежені знання та досвід.

Розглянемо кожен вид типології окремо. Відповідно, за ступенем централізації влади політичні системи можуть бути розділені на дві основні категорії: централізовані та децентралізовані держави. Централізована держава – це територія, на якій влада зосереджена в руках центрального уряду. В такій системі рішення приймаються на центральному рівні, а місцеві органи влади виконують тільки вказівки з центру. Така система влади може бути використана для підтримки порядку та стабільності в країні, особливо в умовах загрози зовнішньої або внутрішньої агресії [20, с. 85]. Однак, централізована держава може мати й свої недоліки. Наприклад, централізована влада може бути неефективною у вирішенні проблем, що виникають на місцях, а також може призводити до ігнорування потреб та інтересів місцевого населення.

Децентралізована держава – це територія, на якій влада поділена між центральним та місцевими органами влади. У такій системі рішення приймаються на місцях, а місцеві органи влади мають значний ступінь автономії та відповідальності за прийняття рішень. Така система влади може забезпечити більш гнучкий та ефективний відгук на проблеми та потреби місцевого населення [20, с. 95]. Однак, децентралізована держава також може мати свої недоліки. Наприклад, така система влади може призводити до конфліктів між різними місцевими органами влади, а також може бути менш ефективною у вирішенні загальнодержавних проблем. Децентралізована держава також може мати свої недоліки, які пов'язані з меншою ефективністю вирішення загальнодержавних проблем. До прикладу, децентралізація може призвести до того, що різні регіони будуть мати різні підходи до вирішення загальнодержавних проблем, що може стати на шляху забезпечення рівності та

справедливості для всіх громадян країни. Крім того, децентралізація може призвести до збільшення бюрократії та складнощів у прийнятті рішень через необхідність координації дій місцевих органів влади. Також, децентралізація може спричинити зростання корупції, оскільки місцеві органи влади можуть бути менш контрольовані з центрального рівня влади. Отже, обидва типи політичних систем мають свої переваги та недоліки. Залежно від історичного, культурного та політичного контексту країни, можуть бути більш підходящими централізована чи децентралізована держава, або комбінація обох.

Щодо типології за ступенем демократії, то автократія – це форма політичної системи, в якій влада концентрується в руках однієї особи або групи людей, які не піддаються контролю та залежать від настроїв та прихильностей володаря влади. Основними ознаками автократії є відсутність демократичних інститутів, концентрація влади в руках однієї особи або групи, необхідність підкорення володареві, обмежена свобода слова та преси, а також висока корупція в системі управління [20, с. 104].

Автократії можуть функціонувати в різних країнах та контекстах, як у розвинутих, так і у країнах, що розвиваються. Деякі приклади автократії в сучасному світі включають Китай під керівництвом Сі Цзіньпіна та Саудівську Аравію під керівництвом Салмана бін Абдель-Азіза Аль-Сауда. Переваги автократії можуть включати більшу стабільність та ефективність в управлінні в порівнянні з демократичними системами, швидше прийняття рішень та відсутність бюрократії [20, с. 117]. Проте, ці переваги часто здійснюються за рахунок репресій та порушення прав людини, високого рівня корупції та відсутності свободи. Недоліки автократії полягають у відсутності демократичного контролю та можливості влади зловживати своєю владою, підтримувати корупцію, руйнувати права людини та свободи, несприятливо впливати на економіку, а також неефективність вирішення соціальних проблем, оскільки автократичні лідери часто зосереджуються на збереженні своєї влади та інтересів, а не на потребах своїх громадян. У світі існують деякі приклади держав з автократичним режимом. Наприклад, КНР є однією з найбільш

автократичних держав у світі, де влада зосереджена в руках Комуністичної партії Китаю та її лідерів. Хоча ця форма влади може бути ефективною в різних аспектах, вона також має свої недоліки, зокрема, відсутність демократичного контролю та можливість зловживання владою.

Диктатура – це форма автократії, в якій влада зосереджується в руках одного або кількох людей, які володіють необмеженою владою над населенням. Основні ознаки диктатури полягають у відсутності демократичних інститутів та прав людини і громадянина, контролю з боку суспільства та залежності масової свідомості від ідеології правлячої еліти. У диктатурі один чи кілька лідерів зазвичай здійснюють управління країною, призначають всіх посадовців та приймають рішення від імені всього населення [7, с. 73]. Диктаторський режим зазвичай забороняє будь-яку опозицію та свободу слова, що може призвести до репресій та політичних переслідувань. Диктатури можуть існувати у різних частинах світу, включаючи Азію, Африку, Латинську Америку та Європу. Наприклад, на сьогоднішній день диктатури функціонують у Сирії, Судані, КНДР та Ірані. Однією з переваг диктатури може бути швидке прийняття рішень та стабільність влади. Також диктаторський режим може бути ефективним у вирішенні економічних проблем, якщо влада зосереджується в руках компетентних економістів. Недоліки диктатури полягають в тому, що ця форма правління відбирає свободу людей та підтримує корупцію та зловживання владою. Крім того, диктаторський режим може бути неефективним у вирішенні соціальних проблем та призводити до порушення прав людини і громадянина.

Демократія – це політична система, в якій влада належить народу. Основними ознаками демократії є наступні [7, с. 218]:

1. Влада належить народу, який обирає своїх представників, які беруть участь у процесі прийняття рішень на рівні держави.
2. Громадяни мають право вільно висловлювати свої думки, переконання та ідеї.
3. У демократичній системі всі громадяни мають однакові права та обов'язки перед законом.

4. Влада розподіляється між різними гілками влади (законодавчою, виконавчою та судовою), що забезпечує баланс та контроль за владою.

Демократія функціонує у багатьох країнах світу, зокрема у США, Канаді, Великій Британії, Франції, Німеччині, Японії та багатьох інших. Демократія має багато переваг, зокрема: громадяни мають право на участь у прийнятті рішень на рівні держави; забезпечується свобода слова та думки; громадяни мають можливість висловлювати свої погляди та переконання та впливати на політику; демократична система сприяє розвитку та процвітанню країни; забезпечується контроль за владою та уникнення зловживань владою. Однак, демократія також має свої недоліки, зокрема: нерівномірність доступу до владних посад, що може призводити до концентрації влади в руках окремих груп; нездатність до швидкого та ефективного прийняття рішень [7, с. 224]. Додам, що ще одним з можливих недоліків демократії є її вразливість до маніпулювання виборцями та інформацією, зокрема через фейкові новини та соціальні мережі. Також, демократія може бути менш ефективною у розв'язанні важких довгострокових проблем, які вимагають комплексного підходу та довгострокових рішень, а не тимчасових політичних кроків.

За ступенем економічного розвитку, політичні системи можна поділити на кілька категорій, зокрема розвинені держави. Розвинені держави – це країни з високим рівнем економічного розвитку, які мають розвинену інфраструктуру, високий рівень освіти, високу якість життя та інші сучасні показники. Особливості та характерні риси розвинених держав полягають у відносно стабільному політичному середовищі, високому рівні громадянських свобод та прав, демократичних інститутах та дієвому ринковому господарстві. Розвинені держави мають високу ефективність державного управління, високі рівні соціального захисту та забезпечення прав людини. За своєю природою, розвинені держави зазвичай є демократичними та парламентськими. У таких країнах право на вибори та свобода слова є гарантованими конституційними правами, а влада діє на основі демократичних принципів та звітується перед громадянами [28, с. 33]. Розвинені держави також відомі своєю

відповідальністю перед глобальними проблемами, такими як зміна клімату, енергетична безпека та відсутність глобальної стабільності. Вони зазвичай займають лідерську позицію в глобальному співтоваристві, щоб забезпечити мир, безпеку та економічний розвиток в усьому світі.

Отже, розвинені держави мають значну вагу в світовому політичному та економічному ландшафті, вони є сильними гравцями в глобальній економіці та є визначальними фігурами в політичних справах. Це дає їм можливість впливати на світові події та диктувати свої умови в міжнародних відносинах. Розвинені держави також мають важливе значення у сфері інновацій та наукового дослідження. Вони здатні інвестувати в науку та розробки, що дозволяє їм розробляти нові технології та інноваційні рішення, які можуть мати великий вплив на світову економіку та глобальну політику. Однак, розвинені держави також стикаються зі своїми викликами та проблемами. Наприклад, вони мають великі соціальні витрати на соціальний захист та охорону здоров'я, що може призвести до проблем з бюджетом та податками. Крім того, вони стикаються з викликами, пов'язаними з забезпеченням стабільності та безпеки на внутрішній та зовнішній арені. Отже, розвинені держави є важливими гравцями в світовій політиці та економіці, які мають великий вплив на глобальну стабільність та безпеку. Вони мають розвинені демократичні та правові системи, високі стандарти життя та соціального захисту, інноваційні рішення та відповідальність перед глобальними проблемами.

Держави, які розвиваються, є іншою категорією політичних систем у типології за ступенем економічного розвитку. Ці держави характеризуються низьким рівнем економічного розвитку та інфраструктури порівняно з розвиненими державами, а також низьким рівнем життя для більшості населення. Основні характеристики держав, які розвиваються, включають відсутність стабільної економіки та відсутність високорозвиненої інфраструктури, такої як шляхи, залізниці та інші засоби транспорту [28, с. 40]. Також, у таких державах часто є низький рівень освіти, недостатня охорона здоров'я та інші проблеми, які пов'язані з недостатнім розвитком країни.

Водночас, держави, які розвиваються, мають свої переваги. Наприклад, їхні низькі витрати на працю та матеріали зробили їх популярними місцями для здійснення інвестицій. Крім того, у таких державах часто є значна кількість природних ресурсів, таких як нафта, газ, деревина та інші, що дає можливість залучати інвестиції та розвивати власну економіку. У багатьох державах, що розвиваються, можна помітити зміни у їх політичних системах. Наприклад, у деяких країнах здійснюються реформи, щоб забезпечити більшу демократію та правову державу, а також забезпечити розвиток економіки та зростання національного доходу [28, с. 54].

Однак, дійсно, однією з найважливіших проблем держав, які розвиваються, є бідність. У багатьох з них великий відсоток населення живе за межею бідності, немає достатньої кількості їжі, води, електроенергії та інших необхідних речей. Це може бути пов'язано зі зниженням рівня розвитку економіки, збільшенням безробіття та іншими соціальними факторами. Крім бідності, держави, які розвиваються, також можуть стикатися з іншими проблемами, такими як корупція, війни, етнічні та релігійні конфлікти, природні катастрофи та інші фактори. Ці проблеми можуть сповільнювати розвиток країни та впливати на життя її населення.

Отже, типологія політичних систем - це важливий інструмент для аналізу та порівняння політичних систем у різних країнах світу. За допомогою типології можна класифікувати держави за різними критеріями, такими як форма правління, рівень демократії та економічний розвиток. Класифікація держав за формою правління дає змогу виділити демократичні та авторитарні режими, а також гібридні форми правління, що важливо для аналізу політичного розвитку країн та їхніх перспектив на майбутнє. Класифікація за рівнем демократії дає змогу порівняти різні країни за рівнем розвитку демократії та захисту прав людини, що потрібно для оцінки політичної стабільності та соціального розвитку країн. Класифікація держав за ступенем економічного розвитку дозволяє виділити розвинені держави, які є головними гравцями в світовій економіці та політиці, та держави, які розвиваються, які

стикаються з різними проблемами та викликами, що впливають на їхній розвиток. Узагальнюючи, типологія політичних систем є важливим інструментом для аналізу та порівняння політичних систем у різних країнах світу, який дає змогу краще розуміти їхній політичний розвиток та прогнозувати можливі наслідки їхніх дій.

1.3. Конституційно-правові принципи політичної системи України

Перебудова, яка відбувалася в українській РСР в 1985 – 1991 роках, спричинена політикою перебудови в СРСР, що включала соціально-економічні та суспільно-політичні реформи. У внутрішній політиці ця перебудова передбачала політику гласності та демократизацію суспільного життя. Але це призвело до загострення кризи у всіх сферах життя радянського суспільства до початку 1990-х років, що призвело до ліквідації влади КПРС та розпаду СРСР. Ідея незалежної України стала можливою завдяки ряду факторів, які виникли в соціально-політичному житті радянської України та у «всесоюзному» просторі [13, с. 560].

Декларація незалежності України, яку прийняла Верховна Рада Української РСР 16 липня 1990 р., стала каталізатором конституційних засад політичної системи України. В цьому документі Українська РСР оголосила про свій статус суверенної національної держави, що розвивається в межах своїх кордонів і здійснює своє невід’ємне право на самовизначення [20, с. 74]. Відповідно до нових конституційних засад, народ України став єдиним джерелом державної влади в Республіці, а Верховна Рада Української РСР стала його виконавчим органом. Принцип демократичного централізму було замінено на принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. З метою відповідності новій конституційній zasadі, було прийнято зміни до Конституції УРСР 1978 р., зокрема стаття 3 була переформульована з метою відображення нового принципу побудови організації та діяльності держави.

Стаття 6, що стосується ролі КПРС в керуванні та спрямуванні, була анульована, тоді як стаття 7 була переформульована, щоб відповідати новим суспільно-політичним умовам. За цією статтею, політичні партії, громадські організації та рухи через своїх обраних представників в Раді народних депутатів, мають право брати участь у розробці та здійсненні політики країни та управлінні державними та громадськими справами, відповідно до своїх програм та статутів, на підставі Конституції Української РСР та діючих законів [20, с. 80]. Заборонено створення та діяльність партій, громадських організацій та рухів, які мають на меті зміну конституційного ладу шляхом насильства та будь-якої протизаконної форми територіальної цілісності держави, а також підризи її безпеки та розпалювання національної та релігійної ворожнечі.

Підсумовуючи внесені зміни, можна зазначити, що в Україні, так само як і в інших країнах, що колись були частинами СРСР, у 1990-х роках з тексту конституції було виключено положення, що стосуються політичної системи, природи державної влади, однопартійної системи з керуючою роллю однієї партії, розвитку демократії як закономірності політичної системи, демократичного централізму як основного принципу організації та функціонування державного апарату, марксистсько-ленінської ідеології та інші. Такі зміни створили передумови для радикальної трансформації політичної системи, що передбачала перехід до багатопартійності та плюралістичної демократії.

Після того, як Україна проголосила свою незалежність у липні 1991 року, Конституція 1978 року пройшла значні зміни, більшість з яких стосувалися політичної системи. Законом № 1554-XII від 17 вересня 1991 року було виключено зі статей 1 і 4 Конституції УРСР характеристики держави та законності як соціалістичних. З статті 9 було вилучено згадку про народний контроль, а «розширення гласності» було замінене на «утвердження свободи слова» (хоча поняття «свобода слова» було менш широким, ніж «розширення гласності») [48]. Після референдуму, що відбувся 1 грудня 1991 року, підтримання Акту про незалежність України призвело до зміни назви глави 7

Конституції 1978 року «Українська РСР – союзна республіка в складі СРСР» на «Україна – незалежна держава», що свідчить про зміну політичного статус-кво. Три частини статті 68, які характеризували Українську РСР як суверенну радянську соціалістичну державу та визначали її статус як суб'єкта СРСР, було замінено одним реченням: «Україна – незалежна демократична правова держава» [45, с. 107].

В процесі формування самостійної української держави до Конституції Української РСР 1978 р. було внесено більше 200 поправок, більшість з яких стосувалася політичної системи, включаючи статус рад, керівну роль КПРС, введення багатопартійності, встановлення інституту конституційного нагляду та посади Президента України. Однак, змінені реалії суспільного життя вимагали кардинального оновлення засад конституційного ладу, включаючи конституційні засади політичної системи. Тому, було надзвичайно важливо розробити та прийняти нову Конституцію України для новоствореної незалежної держави.

24 жовтня 1990 р. Верховна Рада УРСР затвердила склад Комісії по розробці нової Конституції на чолі з Л. М. Кравчуком, а вже через вісім місяців – 19 червня 1991 р. – схвалила Концепцію нової Конституції України, розроблену цією Комісією [53]. Серед загальнометодологічних принципів Концепції містилася вказівка на те, що основним об'єктом конституційного регулювання є відносини між громадянином, державою і суспільством, а сама Конституція має визначити пріоритет загальнолюдських цінностей, закріпити принципи соціальної справедливості, утвердити демократичний і гуманістичний вибір народу України, чітко показати прихильність України загальноновизнаним нормам міжнародного права.

Розробники Концепції нової Конституції України відмовилися від структури Основного Закону, яка була запроваджена радянськими державознавцями, де текст розпочинався з глави, що стосувалася основ суспільного ладу і політики. Замість цього, було вирішено, щоб розділ, що охоплює принципи і норми, які мають значення для всієї галузі

конституційного права та для всієї національної системи права, відкривав основну частину конституційного тексту під назвою «Засади конституційного ладу» [53]. Цей розділ у першому офіційному проекті нової Конституції України мав назву «Загальні засади конституційного ладу», але в підсумковому варіанті Конституції України його назвали просто «Загальні засади», оскільки до розділу I увійшли не тільки фундаментальні політико-правові принципи, але й інші важливі норми, які стали конституційними засадами політичного ладу України. Більшість принципів, що характеризують суттєві риси політичної системи України, зосереджено саме в цьому розділі, але деякі з принципів розміщені в Преамбулі Основного Закону, а деякі – розосереджені по інших розділах конституції. Відзначимо, що такий вибір структури дозволив уникнути запровадження в Конституцію України старих радянських політичних засад, та допоміг забезпечити її відповідність міжнародним стандартам.

На сьогодні у правових принципах політичної системи України виділяються три рівні. Найвищий рівень складають принципи, які мають найвищу юридичну силу і відображення в Конституції України, і є засадами конституційного ладу України. Загальні принципи, що характеризують політичну систему в цілому, становлять другий рівень, який є продовженням та деталізацією засад конституційного ладу. Третій рівень складають принципи, що визначають статус окремих суб'єктів політичної системи чи загальний порядок здійснення окремих видів політичної діяльності. Всі три рівні принципів політичної системи мають конституційно-правовий характер і є об'єктом дослідження [45, с. 116]. Юридичні норми, які закріплюють принципи першого рівня, є відносно самостійною та стійкою часткою системи засад конституційного ладу. Аналогічна частина системи, яка регулює відносини у сфері економіки, має назву «конституційні засади економічного ладу». Цей підхід є обґрунтованим та цілком конструктивним, тому існування субінституту, присвяченого суто політичним відносинам, можна назвати «конституційними засадами політичного ладу (політичної системи)».

Серед принципів, що складають політичний лад України, народний суверенітет є провідним, оскільки він визначає джерело влади та встановлює «координатну систему» в політичній системі. Згідно з другою частиною статті 5 Конституції України 1996 року, народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює свою владу безпосередньо через органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції та законів України [60, с. 163]. У своєму рішенні № 6-рп/2005 щодо здійснення влади народом, Конституційний Суд України зазначив, що в Україні вся влада належить народові; влада народу є первинною, єдиною та невідчужуваною. Народ здійснює свою владу шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії відповідно до Конституції та законів України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Результати народного волевиявлення у визначених Конституцією та законами України формах безпосередньої демократії є обов'язковими.

Також, право народу бути вищим суддею в питаннях влади та вирішення долі держави виходить з його волі, яка виражається в певних формах і є базисом держави. Устрій держави та зміни її форми, входження до міжнародних об'єднань відбувається відповідно до волі народу. Конституційний лад в Україні може бути змінений тільки народом, а не державними органами чи посадовими особами. Узурпація державної влади заборонена. Народний суверенітет – це право народу розпоряджатися своєю долею та створювати конституційний лад, який відповідає його волі [60, с. 170]. Однак, це право обмежене територією держави та питаннями, щодо яких встановлено процедуру волевиявлення. Конституція чітко визначає форми народного волевиявлення та процедури їх застосування, що є гарантією від непередбачуваних проявів народовладдя.

Стаття 1 Конституції України закріплює принцип державного суверенітету, що передбачає, що державна влада є наслідком народного суверенітету, який проявляється через самостійне виконання державою своїх

функцій відповідно до законів України та міжнародного права. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року [19] чітко визначено легальне тлумачення державного суверенітету України, яке включає чотири внутрішні та дві зовнішні ознаки державного суверенітету. Чотири внутрішні та дві зовнішні ознаки державного суверенітету можна виділити. Внутрішні ознаки полягають у верховенстві, самостійності, повноті та неподільності державної влади. Верховенство означає, що влада у державі належить тільки державі і ніхто не може конкурувати з нею. Самостійність полягає у забороні протизаконного втручання інших суб'єктів політичної системи в діяльність держави. Повнота полягає в тому, що державна влада розповсюджується на всі сфери суспільного життя і має право вирішувати будь-які справи, що становлять суспільний інтерес [43, с. 117]. Неподільність означає, що державна влада є цілісною і між державними органами та гілками влади розподіляються повноваження для більш ефективного вирішення суспільних справ. Зовнішні ознаки полягають у незалежності та рівноправності. Незалежність означає, що держава самостійно формує свою зовнішню та внутрішню політику, а втручання іноземних держав у внутрішні справи суверенної держави є неприпустимим. Рівноправність означає, що держава має рівні права та обов'язки порівняно з іншими суверенними державами та є повноцінним учасником світової спільноти.

Згідно зі статтею 3 Конституції України, принцип найвищої соціальної цінності людини визначає аксіологічну спрямованість політичної системи, яка надає пріоритет правам та свободам людини перед усіма іншими цілями. Жодна інша мета не може бути використана як підстава для обмеження чи скасування основних прав і свобод особи [46, с. 127]. Функції органів публічної влади є похідними від їхньої мети забезпечення прав людини. У Конституції України (стаття 5, частина 1) також закріплено принцип республіканізму, що передбачає формування вищих органів державної влади безпосередньо народом або представницькими органами. Таким чином, українська система влади не допускає наявності спадкових або довічних посад, а державні органи завжди

знаходяться під відповідальністю перед народом. Основний закон України затвердив напівпрезидентську республіку, в якій глава держави, тобто Президент, має консолідуючу та інтегруючу роль у державному механізмі, але не входить до трьох основних гілок влади.

Принцип демократизму є ключовим для всіх елементів політичної системи, оскільки він передбачає демократичний характер формування та функціонування всіх суб'єктів, процедур, норм, процесів та методів політичної діяльності, а також демократизм політичної свідомості, завдань та цілей політичної боротьби [43, с. 150]. Принцип гласності, також відомий як принцип транспарентності, тісно пов'язаний з принципом демократизму. Він полягає у необхідності й вимозі безперешкодного руху інформаційних потоків у межах політико-правової системи. Деякі автори вважають транспарентність проявом демократизму, проте ці принципи зберігають свій власний зміст і самостійну цінність для конституційного ладу.

Принцип гласності (транспарентності) передбачає неперешкоджений потік суспільно значущої інформації з невеликими винятками, які стосуються національної безпеки та обороноздатності, та вимагає від держави налагодження постійних зв'язків з громадськістю. Швидкий розвиток засобів масової комунікації сприяє полегшенню інформаційного обміну, покращує якість та кількість передачі інформації та робить все більш проблематичним приховування відомостей від широких кіл громадськості. Хоча принцип гласності (транспарентності) не є окремою нормою у Конституції (крім ч. 2 ст. 129, яка визначає прозорість судочинства), він впливає зі змісту численних конституційних норм (наприклад, з положень ст. 57, ч. 1 ст. 84, ч. 2 і 3 ст. 94, п. 7 ст. 129) та прямо закріплений у багатьох законах, що визначають статус органів державної влади і місцевого самоврядування [45, с. 94].

Згідно зі статтею 2 Конституції України, принцип унітаризму або унітарної форми державного устрою передбачає, що Україна не має будь-яких державоподібних утворень в своєму складі, має єдиний державний механізм та законодавчу систему [45, с. 120]. В адміністративно-територіальних одиницях

заборонено створювати органи, що дублюють місцеві органи державної влади. Замість цього, вони можуть мати лише власні органи місцевого самоврядування, компетенція та функції яких визначаються законодавством України. Автономна Республіка Крим є адміністративно-територіальною автономією в межах України і не порушує її унітарний характер. Принцип соціальної держави згідно зі статтею 1 Конституції України передбачає, що державна політика спрямована на задоволення соціальних потреб громадян. Соціальна держава – це держава, яка надає підтримку незахищеним верствам населення, ставить за мету впливати на розподіл матеріальних благ відповідно до принципу соціальної справедливості, забезпечуючи кожній людині гідне існування. Держава зобов'язана розробляти та впроваджувати спеціальні соціальні програми з метою покращення загального рівня життя громадян, підтримки соціально вразливих прошарків суспільства, вирівнювання доходів населення, а також для розширення мережі та зміцнення матеріально-технічної бази соціальних установ [63, с. 27].

Згідно зі статтею 1 Конституції України, принцип правової держави передбачає, що державні органи повинні керуватися законом, зокрема демократичною конституцією та правовими законами, що базуються на цій конституції [60, с. 38]. Правова держава – це не просто держава, яка керується законами та має судовий контроль, і не тільки принцип правової безпеки та обов'язковості виконання. У матеріальному сенсі слова, це спільнота, яка побудована на повазі до особистої свободи та засадах поміркованої та міцної державної влади, що має на меті захист цієї свободи. Державна влада повинна діяти згідно з цими засадами та прагнути до справедливого та рівномірного перетворення людських взаємин. Правова держава має керуватися правилом співмірності, достатності та передбачуваності своїх дій, враховуючи користь та шкоду, яка може виникнути через їх дії, та уникати завдання більшої шкоди, ніж необхідно. Наприклад, надмірне правове регулювання не сприяє розвитку правової держави, оскільки складність процесуальних норм та великий масив матеріальних норм не спрощують процес захисту прав людини та громадянина.

Стаття 6 Конституції України вимагає здійснення державної влади на основі функціонального поділу на законодавчу, виконавчу і судову гілки, які повинні бути збалансовані, щоб жодна гілка не могла домінувати над іншими. При цьому принцип поділу влади передбачає розмежування предметів відання і повноважень між вищими, центральними і місцевими органами державної влади. Згідно зі статтею 7 Конституції України, принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування полягає у визнанні влади місцевого самоврядування самостійною підсистемою публічної влади в суспільстві, з встановленням відповідної децентралізованої системи управління, яка є фінансово й організаційно відокремленим від державного апарату [60, с. 47]. Місцеве самоврядування є важливим атрибутом конституціоналізму, яке базується на конституційних цінностях, таких як гідність особи, вільна самореалізація людини, політична демократія, рівність та соціальна справедливість, і слугує вихідним інститутом практичного засвоєння людиною конституційного досвіду.

Стаття 19 Конституції України встановлює принцип законності, який тлумачиться по-різному для владних і невладних суб'єктів. Владні суб'єкти, зокрема органи державної влади та органи місцевого самоврядування, повинні діяти в межах своєї компетенції та згідно з Конституцією та законами України. Суб'єкти, які не мають владних повноважень, не можуть бути примушені робити те, що не передбачено законом. Це забезпечує захист прав і свобод громадян від свавілля посадових осіб. Крім того, Україна визнає прогресивний характер міжнародного права та зобов'язана виконувати свої міжнародні зобов'язання як рівноправний член світової спільноти. Чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України, і у разі конфлікту між законодавством України та міжнародним договором, пріоритет має міжнародний договір [47, с. 18]. Однак, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Отже, дослідження конституційних основ політичної системи України дає

підстави твердити, що в країні формується демократична політична система, яка базується на плюралізмі. Конституція України 1996 року заклала основи багатопартійності, забезпечуючи можливість існування та законну діяльність політичної опозиції, визнала розділ влади, а також встановила, що держава має головний обов'язок забезпечити утвердження та захист прав і свобод людини. Крім того, конституція підтвердила принцип юридичної рівності, верховенства права, гарантованості місцевого самоврядування, а також встановила обов'язок держави сприяти консолідації та розвитку української нації, зокрема, розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Другий рівень правових принципів політичної системи України розглядає загальні принципи, які визначають політичну систему в цілому та розшифровують засади конституційного ладу. Ці принципи включають світськість (відокремлення від церкви), динамізм (прогресивну змінюваність), та рольову автономію суб'єктів політичної системи, яка є функціональним принципом демократичної політичної системи, який доповнює основний структурний принцип плюралізму. Принципи другого рівня мають конституційно-правову природу та конкретизують зміст конституційних засад політичного ладу. Вони служать з'єднувальною ланкою між конституційними засадами політичного ладу та іншими галузями національної системи права, що регулюють політичні відносини.

На третьому рівні правових принципів політичної системи України ми маємо принципи, які визначають статус окремих суб'єктів політичної системи або загальний порядок здійснення окремих видів політичної діяльності. Серед цих принципів є принципи багатонаціональності Українського народу, субсидіарності, повсюдності місцевого самоврядування, самоврядності громадських формувань тощо. Вони також є предметом конституційного права, відображаючи специфіку відповідних сфер політичного життя суспільства і створюючи каркас цієї галузі права. Ці принципи закріплені в конституційному законодавстві, яке визначає статус відповідних суб'єктів політичної системи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Інститут президентської влади як елемент політичної системи України

Інститут президентської влади розглядається деякими науковцями як спеціально створена система вищої влади, призначена для забезпечення суверенітету, незалежності та державної цілісності країни, узгодженого функціонування та взаємодії органів державної влади, визначення основних пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики держави. Імідж президентської влади є специфічним феноменом сприйняття президента міжнародним співтовариством та вітчизняним суспільством і має відповідати цінностям, нормам права, інтересам забезпечення національної безпеки та утвердженню держави як демократичної, соціальної та правової на світовій арені. Президент є «інструментом вирішення» завдань, що стоять перед державою, і відіграє важливу роль у відстоюванні національних інтересів та здійсненні державної політики, зміцненні системи національної безпеки та підвищенні мобільності та оперативності виконавчої влади в ухваленні управлінських рішень, зокрема соціально-економічних, удосконаленні механізму реалізації законів та зміцненні законності та правопорядку [59, с. 60]. Запровадження інституту президентства має стати символом єдності державної влади в умовах децентралізації та гарантією суверенітету.

Історичний розвиток інституту президентства свідчить, що його легітимізація через референдум та вільні вибори сприяла конституційному утвердженню його як інституту представницької форми публічної влади народу. Кожен новий президентський цикл легітимізується через вибори, проте обсяг повноважень та призначення президента як глави держави змінюється відповідно до форми правління держави. Залежно від сили парламенту

держави, він може мати більше контрольних повноважень щодо президента. З урахуванням важливої ролі президента в керівництві державою, його позиції як інституту представницької форми публічної влади народу стають сильнішими.

Взагалі, різні держави використовують різні методи обрання глави держави, залежно від форми правління. В парламентських державах президент отримує мандат від парламенту і його влада похідна від влади парламенту. У такому випадку інститут президентства можна розглядати як третинну форму публічної влади, і обраний президент не має значних повноважень у державному управлінні. В президентських чи змішаних формах правління, повноваження глави держави мають більшу політичну силу, що врівноважує рішення національного парламенту. Однак у всіх формах правління парламент зберігає контрольні повноваження над президентом і виконавчою владою, використовуючи різноманітні конституційні і політичні форми. У президентських республіках, парламент має меншу владу над президентом, ніж у змішаних формах правління, але політичне значення парламенту змушує президента шукати компромісу з парламентськими силами для недопущення криз в державі [59, с. 94].

За допомогою систематизованого підходу можна визначити, що президент має чотири основні функції: гарантувально-охоронну, координаційну, установчу та представницьку. Гарантувально-охоронна функція полягає у повноваженнях президента як гаранта конституції, прав і свобод людини та громадянина, а також охорони суверенітету країни. Координаційна функція спрямована на забезпечення узгодженого функціонування та взаємодії органів державної влади з метою ефективної роботи всього державного механізму та недопущення політичної кризи [47, с. 24]. Установча функція президента полягає в повноваженнях щодо визначення та реалізації основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики держави. Щодо представницької функції, то президент, як глава держави, наділений повноваженнями на міжнародній арені та перед усіма рівнями публічної влади та інститутами громадянського суспільства за поданням країни.

Дослідження нормативно-правової бази показало, що конституційний статус президента повинен еволюціонувати, і деякі його повноваження та функції як гаранта Конституції, прав та свобод людини й громадянина мають бути передані спеціалізованим органам, наприклад уповноваженому з прав людини. За нашою думкою, Основний Закон має визначати «функцію гарантування» Президента, зосередивши увагу на тому, що він є гарантом суверенітету держави. Таке твердження базується на клятві Президента, яку він складає при вступі на посаду («клянусь ... захищати суверенітет і незалежність, безпеку і цілісність держави ...»), а також на його повноваженнях як Верховного головнокомандувача Збройних Сил [59, с. 97]. Крім того, необхідно уточнити та більш чітко законодавчо регламентувати деякі інші функції, такі як координаційна, представницька та установча. Це дає підставу стверджувати, що деякі функції Президента не є типовими для нього як для Глави держави.

Зауважимо, що забезпечення конституційної законності, яке є обов'язком президента, є спеціальним правовим режимом, що забезпечує дотримання Конституції всіма уповноваженими суб'єктами при створенні законів. Як зазначив Є. Глухачов, президент може брати участь у законотворчому процесі, мати власні нормотворчі повноваження та здійснювати контроль за нормотворчою діяльністю органів державної влади [14, с. 70]. Враховуючи особливу роль президента в забезпеченні конституційної законності та вітчизняну законодавчу базу, можна зробити висновок, що повноваження президента України в цій сфері мають бути визначені конкретними межами.

До того ж, варто зазначити, що адміністративна складова контролю з боку президента характеризується тим, що вона спрямована на нагляд за діяльністю центральних та регіональних органів виконавчої влади, а також (в певних межах) місцевого самоврядування з питань управління, що стосуються фінансової, соціально-економічної та національної безпеки тощо. До складу суб'єктів адміністративного контролю президента в Україні входять: сам президент, Офіс президента, контрольне управління як самостійний підрозділ Офісу Президента, управління по роботі зі зверненнями громадян та

організацій як самостійний підрозділ Офісу Президента, Рада безпеки та оборони України, уповноважений при президентові з прав дитини і інші.

Варто підтримувати введення нової форми президентського контролю – Уповноваженого з прав дитини оскільки, існує необхідність розширити президентський контроль за допомогою спеціалізованого інституту військової сфери, який займатиметься правами та свободами військовослужбовців. Тому деякі науковці пропонують створити посаду військового омбудсмена – Уповноваженого з прав військовослужбовців, який так само повинен мати статус президентського Уповноваженого, призначатися та звільнятися з посади Президентом [24, с. 86]. Уповноважений має мати такі ж контрольно-слідчі, але лише рекомендаційні повноваження. Апарат Ради безпеки та оборони України – орган, що контролює військову сферу відповідно до доручення Президента, має забезпечувати діяльність військового Уповноваженого, зокрема за дотриманням прав та свобод людини.

Отже, необхідно внести зміни у президентський контроль, щоб скорегувати його політичний контроль і забезпечити дотримання конституційної законності. Також треба розширити адміністративний контроль за військовим сектором і забезпеченням прав і свобод людини в рамках координації. Конституційні повноваження президента, їх характер і взаємодія з іншими органами влади, вказують на президентську владу як вторинну форму публічної влади у сфері національної безпеки, мета якої полягає у забезпеченні охорони державного суверенітету та гармонійному функціонуванні державного механізму. Також, з урахуванням статусу президента як глави держави, можна визначити президентський контроль як вид державного контролю, що є домінантним та координаційним. Президентський контроль може бути класифікований на два види: політичний та адміністративний. Адміністративний контроль, в свою чергу, може бути поділений на декілька видів: адміністративний контроль, фінансовий контроль, контроль у сфері забезпечення національної безпеки, та контроль у сфері забезпечення прав і свобод людини. Політичний президентський контроль реалізується в рамках

конституційних відносин президента з урядом та парламентом, з метою забезпечення конституційної законності та узгодженого функціонування всіх гілок державної влади.

Загалом, інститут президентської влади є одним з ключових елементів політичної системи України. Згідно з Конституцією України, президент є главою держави і виконавчою владою України. Його повноваження включають в себе прийняття рішень з питань національної безпеки, зовнішньої політики, вищих кадрових питань, утворення уряду. Президент також має право на ініціювання законодавчих ініціатив, але законодавча влада належить Верховній Раді України. Президент має право на вето щодо законів, що прийняті Верховною Радою, проте Верховна Рада може переголосувати закон зі змінами, що враховують зауваження президента. Інститут президентської влади також включає в себе адміністративний апарат президента, який складається з державних службовців, які допомагають президенту у виконанні його повноважень.

2.2. Місце парламенту в політичній системі України

Без прав та свобод людини, громадянського суспільства, правової держави та розподілу влади прогресивний розвиток країни є неможливим. У додаток до цих важливих правових феноменів, необхідних для будь-якої демократичної держави, є інститути парламенту, омбудсмена, органів місцевого самоврядування, конституційного суду, загальної юрисдикції, виборів, референдумів та ін. Україна має давню традицію парламентаризму, яка почалася з часів Київської Русі. Влада великого київського князя не була безмежною, і він приймав свої рішення після отримання згоди «княжих мужів» – бояр, які разом з представниками духовенства, великих міст тощо входили до складу боярської ради. Членів ради, яких називали «думцями», скликав великий князь, і вона стала важливим дорадчим органом в давньоруській державі. Боярські ради також існували у князівствах, які входили до складу Київської Русі [28, с. 19].

У Конституції УРСР 1937 року було зазначено, що Верховна Рада Української РСР є найвищим органом державної влади. Новим принципом було введення загальних і прямих виборів, а строк повноважень Верховної Ради становив чотири роки. Хоча Верховна Рада УРСР мала ознаки парламенту за своїми функціями та структурою, насправді комуністична партія була реальним суб'єктом політичної влади, що контролювала все суспільство, включаючи Верховну Раду [28, с. 29]. Партія справляла свій вплив не за конституційними нормами, а тотальний контроль держави (комуністичної партії) нанівець зводив усі свідомі чи несвідомі кроки до демократичного способу правління. Врешті-решт, хоча радянська система відмовилась від ідей парламентаризму, вона все ж рухалась у напрямі до його принципів, наприклад, шляхом введення прямих, загальних, таємних і рівних виборів. Верховна Рада УРСР працювала не на постійній основі, а депутати працювали тут за сумісництвом.

Початок нового етапу в українській політичній історії можна відзначити з 1990 року, коли вперше після багатьох років радянської влади вибори до Верховної Ради УРСР відбулися за принципом плюралізму. Це сприяло участі опозиційних комуністичних партій у законодавчому органі. Опозиційна група отримала назву Народна Рада. Після цього Верховна Рада УРСР працювала на постійній основі, не лише в період скликань, як це було раніше, а робота органу регулювалася нормами тимчасового регламенту. Ці ознаки свідчать про те, що до проголошення незалежності України, Верховна Рада УРСР вже фактично була трансформована в інститут парламентського типу. Верховній Раді було надано статус вищого представницького та єдиного законодавчого органу, що зробило її парламентом [28, с. 33]. Пізніше були внесені зміни до компетенції представницького органу влади, запроваджено інститут делегованого законодавства та обмежено повноваження Верховної Ради у сфері кадрових питань. Після прийняття Конституції 1996 року було остаточно визначено структуру, компетенцію та форму державного правління парламенту та інших гілок влади.

Важливу роль у розвитку парламентаризму в Україні відіграв

конституційний процес, що наступного року після проголошення незалежності призвів до подання до Верховної Ради України чотирьох проектів конституції. Особливу увагу звернули на положення, спрямовані на модернізацію законодавчого органу, зокрема на розвиток парламентаризму в країні. В одному з проектів Конституції 1992 року, було передбачено однопалатну структуру Національних Зборів України (складених з Ради депутатів та Ради послів), яка пропонувалася як альтернатива двопалатному парламенту). У інших проектах, парламент визначався як єдиний законодавчий орган зі структурою однопалатної Народної Ради України, або Верховної Ради України. Перед прийняттям Конституції, Верховна Рада України та Президент України підписали Конституційний договір у 1995 році, який визначав «основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в країні на період до прийняття Конституції України» [28, с. 66]. Згідно з договором, Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади, що складається з 450 народних депутатів, які обираються загальним, рівним і прямим виборчим правом у таємному голосуванні на чотири роки, структура парламенту - однопалатна.

Сучасні потреби та тенденції вимагають змін у сфері прав людини, демократії, народовладдя, стабілізації виборчого законодавства, запровадження інститутів народної законодавчої ініціативи та народного вето, розширення питань для розгляду на референдумі, розвитку інформаційного права та комп'ютеризації суспільства. Проте, вітчизняне законодавство залишається дещо відсталим від цих потреб та тенденцій. Незважаючи на це, Верховна Рада як єдиний орган законодавчої влади з конституційною компетенцією залишається відповідальною за прийняття бюджету та контроль за діяльністю уряду, що особливо важливо для перехідного періоду розвитку демократичної держави.

Отже, система парламентаризму, що базується на важливій ролі парламенту як демократичного представницького органу, передбачених конституцією демократичних можливостей активного впливу на суспільне

життя, може мати перспективи в Україні при розвитку структури політичної комунікації як процесу формування ідеології громадянського суспільства. У цьому випадку, демократія участі стане вирішальним фактором для перетворення теоретичних засад парламентської реформи на непорушну та природну систему цінностей для громадян України.

Тож, загалом, Парламент України, також відомий як Верховна Рада, є одним з ключових органів влади в політичній системі України. Він є законодавчим органом, відповідальним за прийняття законів, затвердження бюджету та контроль за роботою уряду. Згідно з Конституцією України, Верховна Рада є однокамерним органом влади та складається з 450 народних депутатів. Вони обираються народом на строк у чотири роки за пропорційною системою. Закони приймаються більшістю голосів народних депутатів, а для зміни Конституції потрібно набрати не менше двох третин голосів від загальної кількості народних депутатів. Парламент має широкий спектр повноважень, включаючи прийняття законодавства, затвердження бюджету держави, погодження важливих державних рішень, зокрема з питань військової безпеки та зовнішньої політики, і здійснення контролю за роботою уряду та інших органів влади [28, с. 99]. Верховна Рада також має право на звернення до народу України з інформацією про стан держави та заходи, які потрібно вжити для її зміцнення. Парламент України є важливим елементом демократичної системи влади країни. Він забезпечує голос народу у прийнятті рішень, контроль за діяльністю уряду та інших органів влади, а також забезпечує відповідність дій органів влади конституційним принципам та правам громадян.

За час незалежності України, Верховна Рада набула рис парламенту європейської держави, який здійснює законодавчі функції. Проте, є кілька загальних проблем, які потребують вирішення, зокрема фінансування політичних партій, правове регулювання виборів, імперативний мандат, конфлікт інтересів народних депутатів, прозорість діяльності парламенту, а також неналежне врегулювання парламентської опозиції. Крім того, багато

питань, що потребують вирішення, пов'язані з якістю законодавчої діяльності.

Намагатимемося охарактеризувати проблеми у галузі законодавчої діяльності та запропонувати заходи, які можуть допомогти їх вирішенню. Однією з таких проблем є надмірність законодавчого регулювання, що спричинює надто жорстке втручання уряду в суспільні відносини. На жаль, навіть при зусиллях щодо оптимізації законодавства, нові законодавчі ініціативи перешкоджають усуненню цієї проблеми. Багато з них не проходять належної експертизи, ігноруються або приймаються без необхідного опрацювання, що призводить до зайвого регулювання та втручання у нормотворчі повноваження уряду. Це є проблемою в багатьох галузях, таких як економіка взагалі, бізнес, будівництво, трудові відносини, ринок землі і земельне законодавство взагалі, автомобільний транспорт та автомобільні перевезення, заочне засудження, громадські об'єднання, вирощування технічної коноплі, цифрова трансформація на приватному та державному рівнях і багато інших [28, с. 104]. Проте, зростання кількості законів, що регулюють діяльність уряду, може привести до зменшення можливостей для невиправданого втручання уряду.

Науковці пропонують, що початковою метою має бути підвищення якості законодавства за допомогою забезпечення мінімальної достатності законодавчого втручання у суспільні відносини. Згідно зі статтею 91 Закону України «Про Регламенту Верховної Ради України», кожен законопроект повинен містити обґрунтування необхідності його прийняття, цілей, завдань та основних положень, а також потенційних соціально-економічних, правових та інших наслідків його застосування [64, с. 39]. Однак, необхідно також дотримуватися мінімальної достатності законодавчого втручання у суспільні відносини, враховуючи такі питання, як можливість спрощення правового регулювання, мінімізація втручання парламенту у існуючі правові відносини, генералізація правового регулювання, забезпечення співвідношення користі і затрат від нового закону, контроль з боку держави та обмеження прав і свобод громадян. Важливо також забезпечити ефективну процедуру виконання

відповідних приписів, стабільність і передбачуваність законодавства, оскільки нестабільні і непередбачувані закони ускладнюють їх тлумачення та застосування на практиці.

Український парламент має слабку консенсусну природу і нерідко ухвалює неузгоджені законодавчі акти через недостатнє регулювання статусу парламентської меншості. Хоча Стаття 68 Регламенту надає схему для формування опозиційної депутатської фракції або опозиційного об'єднання, такий арифметичний підхід не враховує потреби надання прав меншості усім опозиційним фракціям, незалежно від їх об'єднання у «мономеншість». Це призводить до постійних коливань відносин між більшістю і меншістю, що негативно впливає на політичні та правові рішення.

Комітети парламенту мають недостатню роль у законодавчому процесі через слабкі механізми взаємодії між ними, а також недостатню прозорість діяльності [64, с. 178]. Більшість комітетів не мають веб-сторінок або наявність веб-сторінок не гарантує доступу до важливої інформації. Наприклад, не оприлюднюються висновки щодо законопроектів та інші важливі документи. Щоб покращити ситуацію, необхідно зробити комітети центром законопроектної роботи, забезпечити прозорість діяльності, зокрема, оприлюднювати всю важливу інформацію та запровадити принцип квотного формування складу комітетів. Розподіл компетенції між комітетами має стати більш чітким, щоб уникнути розгляду одного проекту кількома комітетами без узгодження позицій.

Тож, хоча існують численні плани законопроектної роботи, частина проектів законодавчих актів вноситься та приймається внаслідок рефлексії поточних потреб або лобістських ініціатив, що призводить до хаотичного характеру законотворчої діяльності. Проте, більш ефективним способом підготовки законопроектів є їх підготовка на плановій основі, що дозволяє заздалегідь продумати необхідну стратегію, зібрати кращих спеціалістів та провести необхідні експертизи та громадське обговорення. Це можна зробити шляхом оптимального співвідношення короткострокових, середньострокових

та довгострокових планів законопроектних робіт, які можуть бути розроблені загальнодержавними програмами розвитку законодавства, комплексними планами законопроектних робіт або планами відповідних міністерств та Кабінету Міністрів [64, с. 183]. Це не означає, що не слід розглядати нагальні законопроекти, які вирішують актуальні проблеми законодавчого регулювання.

Необхідно підвищити системність законопроектної діяльності та використовувати практику підготовки законопроектів на плановій основі. Важливо також забезпечити оптимальне співвідношення короткострокових, середньострокових і довгострокових планів законопроектних робіт на три, п'ять і більше років, а також розвивати загальнодержавні програми розвитку законодавства. Ці заходи допоможуть створити гармонійне законодавство, що ґрунтується на засадах верховенства права, таких як законність, узгодженість, стабільність, передбачуваність, рівність та захист прав людини та уникнути дискримінації, що відповідатиме потребам сучасного законодавчого регулювання.

2.3. Особливості діяльності уряду в Україні

Структура правового статусу суб'єктів владних повноважень має свою специфіку. Загальний погляд на цей статус відображає такі складові елементи, як: нормативно-правова основа, мета та завдання, компетенція, порядок формування, порядок ухвалення рішень. Щодо принципів функціонування, які є однією зі складових правового статусу Кабінету Міністрів України, то варто зазначити, що цей суб'єкт повинен дотримуватися загальних принципів правового регулювання, таких як верховенство права та належне врядування, а також спеціальних принципів, які встановлені у профільному законодавстві, зокрема, принципів поділу державної влади, безперервності, колегіальності та солідарної відповідальності.

Важливо звернути увагу на значення та сутність окремих принципів діяльності Кабінету Міністрів України. Наприклад, принцип поділу державної

влади в діяльності Кабінету Міністрів України має на меті заборонити передачу повноважень вищого органу виконавчої влади суб'єктам законодавчої або судової гілок влади. Це важлива конституційна гарантія, що забезпечує функціональну несумісність окремих гілок державної влади за допомогою інституту виключної компетенції. Принцип безперервності, який визначено на рівні Конституції України та Закону України «Про Кабінет Міністрів України», означає, що безпосереднє здійснення владних повноважень повинне тривати без перерв, навіть у випадку відставки Кабінету Міністрів України, який, згідно з ч. 5 ст. 115 Конституції України, продовжує виконувати свої повноваження за дорученням Президента України до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України, але не довше 60 днів [52].

Принцип солідарної відповідальності відображає той факт, що урядові міністри Кабінету Міністрів України несуть рівну відповідальність за спільні заходи, які проводить уряд, або за загальну стратегію урядової політики. Навіть якщо міністр не брав участі в ухваленні рішення або був проти нього, він все одно несе солідарну відповідальність за політику та рішення уряду [42, с. 228]. Однією з головних цілей Кабінету Міністрів України як органу публічної адміністрації є забезпечення публічних інтересів та здійснення належного публічного адміністрування в межах повноважень, які їй надані. Конкретні завдання визначені на нормативному рівні як складові правового статусу.

Стаття 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [52] чітко визначає основні завдання, які покладаються на Кабінет Міністрів України. Серед цих завдань забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, дотримання Конституції та законів України, а також актів Президента України, створення сприятливих умов для розвитку особистості, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, реалізація бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, в тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки та культури, охорони

природи, екологічної безпеки та природокористування, розроблення та виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження та виконання інших державних цільових програм. Виконання визначених завдань Кабінету Міністрів України є необхідною умовою для забезпечення конституційних прав і свобод громадян та розвитку демократичної держави. Правовий статус Кабінету Міністрів складається з компетенції, яка включає повноваження, предмет відання та функції, і надає можливість здійснювати функціональне призначення [52]. Кабінет Міністрів є суб'єктом загальної компетенції, оскільки координує роботу інших центральних органів виконавчої влади та міністерств для забезпечення додержання законів, Конституції та прав людини та громадянина.

Компетенція Кабінету Міністрів України охоплює сфери суспільних відносин, в яких він має можливість виконувати визначені повноваження, такі як економіка, фінанси, трудові відносини, зайнятість населення, трудова міграція, оплата та охорона праці, правова політика, законність, забезпечення прав та свобод людини та громадянина та інші. Повноваження, що належать Кабінету Міністрів України, складаються з прав та обов'язків, які має цей суб'єкт, та визначають межі його можливої поведінки. Повноваження завжди описані у нормативному акті щодо відповідного суб'єкта публічної адміністрації. Виходити за межі таких повноважень (невиконання або неналежне виконання) є неприпустимим і підлягає кримінальній відповідальності згідно з законом.

Основні повноваження Кабінету Міністрів України встановлено ст. 116 Конституції України та конкретизовано спеціальним законодавством. Можливим видається виокремлення груп повноважень вищого органу виконавчої влади, а саме [52]:

- 1) політичні (визначення політичних пріоритетів, напрямів роботи міністерств);
- 2) управлінські (керівництво міністерствами);

3) організаційні (внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо утворення, реорганізації та ліквідації урядових органів у системі міністерств);

4) нормативно-правові (погодження законопроектів та інших нормативних документів), кадрові (внесення пропозицій щодо призначення на посаду та звільнення з посади керівників міністерств), представницькі (ведення переговорів і укладання міжнародних договорів України, відповідно до наданих повноважень).

Крім того, Кабінет Міністрів України здійснює постійний контроль за дотриманням органами виконавчої влади Конституції України й інших актів законодавства України, уживає заходів щодо усунення недоліків у роботі зазначених органів.

Функції Кабінету Міністрів України є структурним елементом їх компетенції і описуються як частини діяльності (напрями, види), які мають самостійність та однорідність і спрямовані на досягнення цілей належного функціонування держави [41, с. 96]. Науковці вважають, що функції Кабінету Міністрів можна розділити на соціально орієнтовані і внутрішньо орієнтовані. Соціально орієнтовані функції відображають процес впливу Кабінету Міністрів на суспільні процеси, тоді як внутрішньо орієнтовані функції спрямовані на забезпечення нормального функціонування органу виконавчої влади.

До структури правового статусу Кабінету Міністрів України віднесено порядок його формування. Відповідно, це суб'єкт публічної адміністрації, який формується шляхом призначення. Водночас Прем'єр-міністр як очільник Кабінету Міністрів України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України, а члени Кабінету Міністрів України призначаються на посади Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України. Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу

Верховної Ради України. Що стосується призначення на посаду членів Кабінету Міністрів України, то такі призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України, але Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України [41, с. 160].

Термін дії повноважень Кабінету Міністрів України закінчується з початком роботи нового Кабінету Міністрів України. Існує декілька умов, за яких можливе припинення повноважень Кабінету Міністрів України: 1) закінчення строку повноважень; 2) подання у відставку [41, с. 174]. У другому випадку, припинення повноважень можливе внаслідок: відставки Прем'єр-міністра України, ухвалення резолюції недовіри Кабінету Міністрів України Верховною Радою України або смерті Прем'єр-міністра України. Однак, незважаючи на випадки припинення повноважень, Кабінет Міністрів України продовжує виконувати свої обов'язки до початку роботи нового Кабінету Міністрів України.

Щодо порядку ухвалення рішень Кабінетом Міністрів України, то основоположні його характеристики такі [30, с. 15]:

- 1) ухвалює рішення у формі постанов та розпоряджень;
- 2) постанови і розпорядження є обов'язковими для виконання;
- 3) рішення вважається ухваленим, коли за нього проголосувала більшість посадового складу Кабінету Міністрів України;
- 4) акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України;
- 5) право ініціативи в ухваленні рішень мають члени Кабінету Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, державні колегіальні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;
- 6) постанови та розпорядження підлягають обов'язковій реєстрації й оприлюдненню на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України, що здійснюється у встановленому порядку тощо.

Залежно від виду акта, процедура набрання чинності актами Кабінету

Міністрів України може відрізнятися. У випадку постанов, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом, чинність набувається з дня офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самою постановою, але не раніше дня опублікування. Постанови або їхні окремі положення, що містять інформацію з обмеженим доступом, не підлягають опублікуванню і набирають чинності з моменту їх доведення до виконавців в установленому порядку, якщо інше не передбачено самими постановами. Розпорядження як акти Кабінету Міністрів України набувають чинності з моменту їх ухвалення, якщо інше не передбачено самими розпорядженнями [41, с. 186].

Отже, після дослідження нормативно-правових актів та наукових праць учених-правників було встановлено, що правовий статус описує конкретні права та обов'язки, закріплені за суб'єктом за допомогою нормативно-правових актів та гарантовані державою. В структурі правового статусу Кабінету Міністрів України можна виділити такі елементи: 1) нормативно-правова база; 2) принципи функціонування; 3) мета та завдання; 4) компетенція; 5) порядок формування; 6) порядок ухвалення рішень. Кабінет Міністрів України є органом виконавчої влади та виконує важливу роль у політичній системі України. Як орган виконавчої влади, Кабінет Міністрів відповідає за реалізацію державної політики, розробку та виконання бюджету, управління економікою та соціальними справами, забезпечення безпеки та національної оборони. Україна є парламентсько-президентською республікою, що означає, що президент та парламент мають визначальну роль у прийнятті важливих політичних рішень. Однак, Кабінет Міністрів також має велике значення у політичній системі України, оскільки здійснює практичну реалізацію політичної волі, яка виражається в законодавстві, прийнятому парламентом та затвердженому президентом. Кабінет Міністрів очолює прем'єр-міністр, який призначається президентом та затверджується парламентом [41, с. 249]. Протягом своєї роботи Кабінет Міністрів працює з парламентом та президентом, щоб забезпечити здійснення державної політики та забезпечити ефективне функціонування держави.

Відповідно, Кабінет Міністрів України відіграє важливу роль в політичній системі України. Згідно з Конституцією України, Кабінет Міністрів є органом виконавчої влади, який забезпечує виконання законів та рішень Верховної Ради України. Основне значення Кабінету Міністрів полягає у забезпеченні ефективного функціонування державного апарату та реалізації стратегічних завдань держави. Кабінет Міністрів має право вносити до Верховної Ради законопроекти та розпорядження, проводити переговори з іншими країнами та міжнародними організаціями, укладати міжнародні договори та здійснювати дипломатичну діяльність. Крім того, Кабінет Міністрів забезпечує реалізацію економічної та соціальної політики держави, здійснює контроль за дотриманням прав та свобод громадян, забезпечує захист державних інтересів та безпеки нації. Отже, Кабінет Міністрів України має значення як в організації роботи державного апарату, так і в реалізації стратегічних завдань держави, забезпеченні економічного та соціального розвитку, захисту державних інтересів та безпеки нації.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Особливості і тенденції розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019 р.

Як відомо, партійна система постійно зазнає впливу інституційних та соціальних чинників і тому є динамічним утворенням, яке зазнає змін у своїх якостях. Цей процес добре ілюструється політичними подіями в Україні протягом 2019 – 2020 років. Зокрема, впровадження фінансування політичних партій з державного бюджету та збільшення контролю за їх фінансовою звітністю є вагомим інституційним чинником, який вплинув на діяльність партій та функціонування партійної системи. Однак у жовтні 2019 року Верховна Рада прийняла президентський законопроект (реєстр. № 1029 від 29 серпня 2019 року), що значно змінив умови державного фінансування політичних партій [42, с. 55].

Однією з ключових змін, що вплинули на партійну систему в Україні в 2019 – 2020рр., стало позбавлення державного фінансування політичних партій, які не змогли здолати 5 % бар'єр на виборах до Верховної Ради, але отримали більше 2 % голосів від виборців. Це рішення відображає негативне ставлення більшості громадян до державного фінансування партій, але також звужує можливості політичної конкуренції та унеможлиблює підґрунтя на політичній арені нових партій. Крім того, було ухвалено новий Виборчий кодекс, який діє з січня 2020 р. Однією з головних змін в кодексі стала «партизація» виборів, яка обмежила можливість самовисування кандидатів на місцевих виборах та надала право на це тільки партіям, які мають достатню кількість підтримки серед виборців [42, с. 60].

У 2020 році на місцевих виборах вперше була спроба переходу до пропорційної системи з умовно «відкритими» регіональними списками. За

результатами опитувань та аналізу електоральної статистики, більшість виборців використали можливість підтримати не лише партійний список, але й конкретного кандидата. Це призвело до того, що принаймні половина обраних депутатів міських та обласних рад набрала достатню кількість голосів для посідання вищої позиції в регіональному партійному списку. Перехід до пропорційної системи на виборах, теоретично, повинен стимулювати політичні партії до посилення активності в регіонах, до розбудови партійних структур на місцях, зокрема у нових об'єднаних територіальних громадах, та до пошуку нових методів і засобів спілкування з виборцями. Ці процеси можуть позитивно вплинути на рівень інституціоналізації політичних партій та формування їх стабільної соціальної бази [42, с. 73]. Запровадження системи регіональних виборчих списків на виборах об'єктивно стимулює керівників регіональних партійних осередків до більшої автономії. Державне фінансування політичних партій, які отримали понад 2 % голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі, але не здолали прохідного 5 % бар'єра, було позбавлено. Це рішення, яке було прийняте, відображає негативне ставлення до державного фінансування партій, яке домінує в суспільстві. Однак, таке рішення має два негативні наслідки: по-перше, обмежує можливості політичної конкуренції, а по-друге, утримує склад партійної системи, не дозволяючи новим «неолігархічним» політичним партіям з'явитися на політичній арені. Іншою зміною інституційного характеру, яка вплинула на партійну систему, було ухвалення Виборчого кодексу, що набув чинності в січні 2020 року [42, с. 77]. Його головною новелою стала «партизація» виборів, що означає, що право висунення кандидатів до рад усіх рівнів у населених пунктах і громадах, де проживають більше 10 тисяч виборців, отримали лише політичні партії, а самовисування було заборонено.

Україна, так само як і інші країни, що перебувають у перехідному періоді, має проблему з нерозмежуванням бізнесу та політики, що є головною причиною інтересу бізнесу до політичних партій. Бізнес цікавиться можливістю використання політики як ресурсу, тому він здатен фінансувати виборчі

кампанії та впливати на масову свідомість через медіа-холдинги, що вони володіють. У свою чергу, підтримка ФПГ може бути важливим фактором успіху або невдачі політичної партії у боротьбі за владу. Редакційна політика медіа-холдингів є показником їх політичних орієнтацій, і може впливати на хід виборчої кампанії, як це було в 2019 році на телеканалі «1+1», що належить до медіа-групи І. Коломойського [42, с. 90]. Поляризація за лінією «влада – опозиція» була посиленою через опозиційну риторику найбільш популярних телеканалів, які змагались між собою за глядацьку увагу, включаючи участь у політичних ток-шоу.

Після того, як Володимир Зеленський став президентом, гучність опозиційної риторики більшості телеканалів значно зменшилась, за винятком каналів, що пов'язані з опонентом Петром Порошенком. Але з часом, з'явилося більше критики влади на телебаченні, особливо на каналах, які пов'язані з Віктором Медведчуком та партією ОПЗЖ. Манера подачі інформації про владу на каналі «1+1» змінилась на фоні протиріч між президентом та Ігорем Коломойським [42, с. 112]. Тим часом, канал «Україна 24» часто стає майданчиком для ексклюзивних виступів президента та представників його офісу.

Україна, так само як і інші країни, що перебувають у перехідному періоді, має підстави для припущення, що «електоральна революція» 2019 року (принаймні за масштабами) була несподіванкою, включаючи для більшості політичних сил в Україні, які зазвичай глибоко інтегровані в політичне життя, в тому числі на рівні політичних партій та органів влади. Новообраний Президент Володимир Зеленський від початку свого президентства намагався зберегти «рівновіддалену» позицію щодо основних фінансово-промислових груп, дистанціюючись від приписуваних йому зв'язків з Ігорем Коломойським. Таке дистанціювання не означає конфлікту з цими групами; навпаки, публічні зустрічі Президента з «олігархами» були скоріше спробою зменшити громадське неприйняття їх як суб'єктів впливу на суспільно-політичні та економічні процеси в Україні. У той же час, фракція «Слуга Народу» була

досить легкою «здобиччю» для представників фінансово-промислових груп, орієнтованих на ті чи інші політичні сили, що визнавалося навіть самими членами фракції.

Отже, основні фінансово-промислові групи (ФПГ), незважаючи на обмежене представництво у парламенті, активно використовують методи м'якої сили для захисту своїх інтересів. Зазвичай потужні ФПГ зацікавлені в ослабленні центральної влади і роблять все можливе, щоб зробити її вразливою до шантажу [42, с. 119]. Під час місцевих виборів опозиційні партії, зокрема регіональні та локальні, отримали значну підтримку фінансових та бізнесових колах. Імовірно, останні вважають лідерів місцевого самоврядування більш безпечними партнерами та противагою центральній владі. У свою чергу, «партізація» системи місцевих виборів надала існуючим партіям ефективний інструмент для залучення фінансування своєї кампанії з боку фінансових та бізнесових колах. Останні зацікавлені у використанні популярних партійних брендів як «франшизи» для більш успішного делегування своїх представників до місцевих органів влади.

Впровадження пропорційної системи на виборах до Парламенту та місцевих рад зміцнює позиції політичних партій щодо фінансово-промислових колах. ФПГ можуть діяти у двох напрямках: співпрацювати з наявними політичними партіями або фінансувати та популяризувати нові партійні проекти. На майбутнє, очікується зростання інтересу ФПГ до розвитку нових партій. ФПГ залишаються значущим чинником впливу на політичну та партійну системи України, проте пов'язані з високими ризиками корупції [42, с. 126]. На даний момент, більшість ФПГ діють «конструктивно», лобіюючи свої інтереси без провокування відкритих політичних конфліктів.

Однією з характеристичних рис виборчих кампаній після 2014 року стала їх «віртуалізація». У ході виборчої кампанії 2019 року партія-переможець «Слуга Народу» взаємодіяла зі своїми виборцями переважно через віртуальні канали зв'язку (мас-медіа, соціальні мережі тощо), здебільшого уникаючи прямого контакту. Виборчий успіх «віртуальної» партії «Слуга Народу»

свідчив про те, що для неї не є обов'язковим наявність партійних організацій, партійної роботи, чіткої ідеології, відповідних партійних та виборчих програм тощо. У 2019 році активне використання сучасних методів он-лайн-агітації було чи не обов'язковим для політичних партій та більшості кандидатів у мажоритарних округах.

Зміни в політичних комунікаціях є глобальними тенденціями, що охоплюють Європу та світ. Нові технології, зокрема Інтернет, соціальні медіа та додатки для смартфонів, зробили комунікацію більш інтерактивною та доступною для громадян. Ефективне використання цих технологій, особливо серед молодого населення, є важливим чинником в політичних перемогах, як доводять вибори 2019 року. Але також важливо враховувати високий ризик маніпуляцій та кіберзагроз, що виникають через новітні комунікаційні технології, і необхідність збереження здорового та конструктивного дискурсу в суспільстві [18, с. 70]. Посилення тенденції до використання віртуальних засобів спілкування під час виборчих кампаній веде до зниження зв'язків між партіями та їх виборцями, що може привести до віддалення електорату, а також зменшення відповідальності партії за виконання її обіцянок та дії висунутих кандидатами на посади міністрів та інших посадовців.

В 2019 – 2020 роках вплив зовнішніх факторів мав свої особливості. Захід, показуючи свою підтримку України, одночасно критикував владу за її корупцію, низький темп реформ тощо. У той же час, РФ нарощувала інтенсивність застосування різних інструментів м'якої сили та підтримувала діяльність окремих партій та політиків. Наприклад, під час парламентської виборчої кампанії та в пізніший період РФ підтримувала «Опозиційну платформу – «За життя» та окремих політиків, таких як В. Медведчук та В. Рабінович. Прийняття Виборчого кодексу та інші зміни у функціонуванні партійної системи були обумовлені, зокрема, впливом Заходу. Угода про асоціацію з ЄС містить зобов'язання стосовно гармонізації виборчої системи [42, с. 128]. Представники ЄС також підтримували зміни до законодавства про партії, щодо запровадження державного фінансування політичних партій та звітування за витрачені кошти.

Російський вплив виявляється в підтримці політичних та медійних партій, які пересилають на території країни корисні для керівництва росії наративи, а також спростовують заходи, що спрямовані на боротьбу з російським впливом. Одночасно, громадська підтримка чи затвердження з боку закордонних державних діячів є додатковим джерелом політичного капіталу для прозахідних та проросійських партій. За останні роки вплив Заходу залишався суттєвим, але він не був безальтернативним. Уряд опинився в складному становищі між провідниками західного впливу та вітчизняними політичними групами, які прагнуть мінімізувати втручання представників Заходу в українську політику. Представники діючої влади намагаються знаходити баланс між цими двома силами, тоді як інші партії займають більш однозначну позицію. Партія «Голос» проявляє найбільшу лояльність до зовнішнього впливу зі Заходу, тоді як «Європейська Солідарність» явно висловлює свою прозахідну позицію та бажання співпраці з ЄС та США. «Батьківщина» відстоює інтереси національних еліт та намагається зменшити рівень залучення представників Заходу в українську політику та економіку. З іншого боку, ОПЗЖ відкидає будь-яке зближення з західними партнерами та активно використовує дискурс «зовнішнього управління Україною», а також підтримує російські ініціативи у відносинах з Україною [42, с. 133]. Деякі члени фракції партії «Слуга народу» також висловлюють проросійські позиції, що свідчить про внутрішні протиріччя в партії.

Тенденція до регіоналізації та локалізації політичного впливу пов'язана з кількома факторами, включаючи процеси децентралізації та зміни в виборчому законодавстві. Також до цієї тенденції призвели розчарування виборців у загальнонаціональних партіях та наростання протиріч між центральною владою та регіональними елітами. Це стало явним на місцевих виборах 2020 року, коли зросла кількість партійних проектів, які більшою мірою можна охарактеризувати як регіональні або локальні, оскільки вони діють в межах областей або міст. У деяких випадках ці партії мають свої фракції в місцевих радах та входили до складу парламентських партій, проте вони зараз діють

переважно на рівні регіонів, наприклад, «Свобода» і «Самопоміч».

Феномен регіональних політичних сил, який спричинив «регіоналізацію» партійної системи, пояснюється такими факторами [42, с. 148]:

- зниження довіри громадськості до державної влади порівняно з підтримкою та навіть зміцненням довіри до місцевого самоврядування;
- надання місцевим органам самоврядування нових можливостей та інструментів завдяки успішності децентралізації (особливо фінансової);
- підвищення самостійності місцевих еліт та зміцнення їх відносин з центральною владою;
- «політизація» виборів, що відображає потребу місцевих еліт у політичних силах, щоб забезпечити свій вплив;
- невміння парламентських партій управляти порядком денним місцевих виборів, зрозуміти потреби громадян та розробити адекватні та реалістичні програми регіонального та місцевого розвитку.

Можливість існування та виборчий успіх регіональних та місцевих партій, незважаючи на те, що національне законодавство визнає лише загальнонаціональні політичні партії, можуть пояснюватися неузгодженостями в чинному законодавстві, формальним контролем за його дотриманням, а також бажанням суспільства, щоб інтереси громадян на місцях представляли ті, кого вони добре знають і кому вони довіряють. Ця припущення підтверджується результатами соціологічного опитування та експертного дослідження, проведеного в рамках даного дослідження. Феномен «регіоналізації» політичного процесу можна пояснити як реакцію суспільства на деякі тенденції, такі як зниження компетентності політичного керівництва та недовіра до нього, зменшення інтересу громадян до загальнодержавного дискурсу [42, с. 150]. Саме ці тенденції стали причиною значного попиту на «нових обличчях» під час виборів у 2019 році.

У будь-якому випадку, спостерігається явище «регіоналізації» політичного процесу, що супроводжується посиленням впливу місцевих еліт. Це новий фактор, який впливає на розвиток партійної системи, включаючи

взаємодію між суб'єктами цієї системи. Варто зауважити, що така «регіоналізація» має негативний вплив на рівень інституціоналізації партійної системи, її стійкість та перспективи розвитку. Проте, спроба заборонити регіональні політичні сили будь-яким способом може тільки збільшити конфліктність у відносинах між центром та регіонами і викликати ще більший опір.

Отже, на сучасному етапі основними чинниками, що визначають процеси і тенденції у партійній системі України, є зміни в законодавстві, що стосуються партій і виборів (Виборчий кодекс), актуальні суспільні поділи та політичні запити громадян, віртуалізація політичного життя; також зберігається значимість впливу фінансово-промислових груп, посилюється тенденція до регіоналізації та локалізації політичного впливу. Важливим чинником функціонування партійної системи стали місцеві вибори 2020 р. Вони мали особливе політичне значення з огляду на процеси децентралізації, під час яких органи місцевого самоврядування отримують більше ресурсів і повноважень. Також «партизація» виборчого процесу, закладена нормами чинного Виборчого кодексу, обумовлювала більш важливу роль політичних партій у місцевих виборах. Однак доводиться констатувати: поки що «партизація» виборів до місцевих органів влади носить формальний характер, адже хоча понад 90 % кандидатів висуваються партійними організаціями, три чверті з них – безпартійні.

3.2. Особливості виборчого процесу в Україні

Виборчий процес є одним з ключових елементів політичної системи держави, оскільки він є механізмом, за допомогою якого громадяни мають можливість обирати своїх представників на різних рівнях влади. Цей процес відображає особливості політичної системи держави, такі як роль політичних партій, систему влади, правову культуру та інші аспекти. Виборчий процес може вплинути на політичну систему держави, зокрема, він може допомогти

змінити склад політичних еліт та вплинути на політичний порядок денний держави. Крім того, він може впливати на ступінь довіри громадян до політичних інституцій та процесів, що відбуваються в державі. Важливою складовою виборчого процесу є виборче законодавство, яке регулює правила проведення виборів та забезпечує демократичні стандарти процесу. Якість виборчого законодавства може відображати демократичність та рівень розвитку політичної системи держави. Крім того, виборчий процес може відображати ступінь розвиненості громадянського суспільства в державі, оскільки він дає можливість громадянам висловлювати свої погляди та вибирати представників, які відповідають їхнім інтересам. Таким чином, виборчий процес може сприяти зміцненню демократичних цінностей в державі та забезпечити більш широку участь громадян у політичному житті. Саме тому важливо дослідити особливості українського виборчого процесу.

Загалом, термін «виборчий процес» може мати два значення: в першу чергу, це специфічна діяльність, а також система законів, що регулюють процес виборів. Отже, виборчий процес – це відповідно до закону діяльність різних груп та організацій, включаючи окремих громадян, колективи та органи влади, з підготовки та проведення виборів до органів публічної влади. Виборча система – це спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами, партіями або блоками партій, в залежності від результатів голосування виборців [34, с. 318]. Таким чином, вибори – це законом визначена форма волевиявлення народу з метою формування органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом голосування.

Згідно з чинним законодавством України, суб'єктами виборчого процесу є виборці, кандидати на посаду Президента України, сільського, селищного, міського голови, уповноважені представники, довірені особи, офіційні спостерігачі від партій, кандидатів та інших суб'єктів виборчого процесу, виборчі комісії, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також партії та блоки, їхні організації, від яких висуваються депутати.

Важливу роль у розумінні специфіки виборчого процесу в Україні

відіграє історія становлення цього інституту на теренах нашої держави та вплив, який здійснювали закордонні країни. Загальні прямі вибори були визнані в I половині XIX століття основним механізмом реалізації народовладдя, і протягом XX століття відбувався їх поступовий розвиток. Запровадження загального виборчого права в країнах Європи та США в II половині XIX – початку XX століття стало одним з найбільших досягнень людства за останні століття [34, с. 327]. Це стало результатом революційних змін у житті європейських держав та бажанням громадян обмежити абсолютну владу монарха. Таким чином, запровадження загального виборчого права було процесом, що відбувався поступово, зустрічався з певними проблемами та не розумівся різними прошарками суспільства.

У різні періоди незалежності України вибори регламентувалися різними законами. На початкових етапах був чинним закон УРСР від 27.10.1989 р. «Про вибори народних депутатів Української РСР», який замінено у 1993 р. на закон «Про вибори народних депутатів України». Згодом у 1997 р. закон «Про вибори народних депутатів України» змінив виборчу систему України, а у 2001 р. втратив свою чинність згідно з наступним законом України «Про вибори народних депутатів України», який у 2005 р. також втратив чинність, крім ч. 7 ст. 15 та ст. 81, які надалі втратили чинність із дня проведення чергових виборів народних депутатів України у 2006 р. 7 червня 2005 р. був прийнятий закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України», але вважається, що вибори до Верховної Ради у 2006 р. і 2007 р. відбулися за Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 25.03.2004 р. [42, с. 38].

За відомістю, механізм перетворення волевиявлення виборців у мандати депутатів та владні посади залежить від типу виборчої системи країни. У юридичній науці виділяють три типи виборчих систем: мажоритарну, пропорційну та змішану. Найпоширенішою є мажоритарна система, що передбачає вибір депутатів більшістю населення країни. Згідно з результатами підрахунку голосів, переможцем вважається кандидат, який отримав більшість голосів.

В науці конституційного права визначають три види мажоритарної виборчої системи: 1) відносна більшість, також відома як англійська модель, за якої обраним вважається кандидат, який отримав більше голосів, ніж будь-який інший окремо взятий претендент на виборну посаду; 2) абсолютна більшість, або французька модель, за якої обраним вважається кандидат, який отримав більше половини голосів виборців; 3) кваліфікована більшість, також відома як азербайджанська модель, вимагає, щоб кандидат на виборну посаду отримав $\frac{2}{3}$ голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Згідно з пропорційною виборчою системою голоси виборців розподіляються пропорційно до кількості мандатів між політичними партіями. В цій системі існує бар'єр, встановлений законом, який обмежує доступ до розподілу мандатів, та може становити певний відсоток голосів від загальної кількості відданих голосів [42, с. 77]. Також необхідно мати партійні списки, які є закритими та не змінюються з моменту їхньої реєстрації у Центральній виборчій комісії. Україна має жорсткий список кандидатів у партійних списках та партійних блоках, що не може бути змінений.

Існують формули визначення виборчої квоти для пропорційної виборчої системи, які використовуються для визначення результатів голосування. В Україні застосовується формула Хейре, де загальна кількість голосів за партії (блоки партій), що перевищили обмежувальну квоту, ділиться на загальну кількість депутатських мандатів [42, с. 100]. Змішана виборча система поєднує пропорційну та мажоритарну виборчі системи в різних співвідношеннях, таких як 50/50 або 70/30.

Україна використовувала різні типи виборчих систем для формування своїх представницьких органів влади. Основні засади виборів закріплені в Конституції України, зокрема, в розділі III, який має високий рівень захисту від змін. Вибір типу виборчої системи має визначальне значення для формування органів державної влади, встановлення правового статусу органів виконавчої та законодавчої влади, в тому числі механізмів їх взаємодії та стримування. Крім того, вибір типу виборчої системи впливає на форму державного устрою та

загальний напрям розвитку політичної системи українського суспільства.

Для нових демократій має велике значення вибір відповідної моделі виборчої системи, оскільки вона безпосередньо впливає на формування та функціонування законодавчих та виконавчих органів влади та розвиток політичної системи. У країнах з мажоритарною виборчою системою владні повноваження належать переважно представникам партії більшості, в той час як в державах з пропорційною виборчою системою завдяки багатопартійності формується коаліційний уряд. Змішана виборча система, що застосовується у 7 країнах світу (Німеччина, Венесуела, Нова Зеландія, Мексика, Італія, Болівія та Угорщина), найбільш ефективна для досягнення компромісу між політичними партіями з метою забезпечення стабільності в суспільстві та ефективності функціонування уряду [28, с. 55].

Як зазначають міжнародні експерти у галузі конституційного права, змінюваність типів виборчої системи негативно впливає на політичну стабільність країни. Для того щоб зупинити процес зміни виборчих систем необхідно знаходити компромісні рішення, що задовольнятимуть як суспільство, так і державу. Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй резолюції «Функціонування демократичних інституцій в Україні» в пп. 7.1.2 вказує, що виборча реформа повинна передбачати не тільки ухвалення нового виборчого кодексу, але й запровадження нової виборчої системи, яка передбачає пропорційну систему та ґрунтується на відкритих виборчих списках і регіональних виборчих округах [42, с. 270]. Для України питання якісного законодавчого забезпечення виборчого процесу є особливо актуальним, адже нещодавно на зміну численним нормативно-правовим актам, які регламентували проведення виборів, був прийнятий єдиний Виборчий кодекс України, що набув чинності 1 січня 2020 р., який передбачає обрання парламенту за пропорційною системою на основі відкритих регіональних списків.

Країни Європи мають різні підходи до досягнення гендерної рівності в політичних відносинах. Наприклад, в Німеччині, Ісландії, Норвегії, Румунії та

інших державах законодавство не передбачає гендерні квоти, але партії закріплюють гендерну рівність у своїх статутах. Гендерні квоти широко застосовуються у виборчих системах країн Скандинавії, Франції, Португалії та інших країн. Нажаль, Україна знаходиться лише на 146 місці у світі за рівнем представництва жінок у парламенті, адже жінки складають лише 20,8 % українського парламенту.

Згідно з Виборчим кодексом, виборці мають можливість голосувати не лише за партію, але й за конкретного кандидата у списку партії. Якщо партія пододала 5 % бар'єр, то гарантовано одержує 9 місць у парламенті нового скликання з перших кандидатів свого списку [42, с. 280]. Однак, Виборчий кодекс тепер встановлює гендерний баланс в партійних списках, що відповідає європейським стандартам збалансованого представництва жінок та чоловіків у політиці. Це означає, що кожній п'ятірці кандидатів має бути не менше двох осіб протилежної статі. Варто зауважити, що ці правила обов'язкові лише на етапі висування кандидатів, оскільки після реєстрації баланс може бути порушений, наприклад, унаслідок відмови окремих кандидатів від балотування чи внаслідок скасування реєстрації окремих кандидатів.

Вперше в новій версії Виборчого кодексу України встановлено, що вибори народних депутатів України проводитимуться у єдиному загальнодержавному багатомандатному окрузі, і голосування буде здійснюватися в 27 виборчих регіонах. Проте, окремі питання, такі як призначення та зміна виборчих комісій, регулювання впливу ЗМІ, розмежування виборчих округів, процедурні питання висування кандидатів, підрахунку голосів та встановлення підсумків голосування, потребують додаткової регламентації [42, с. 299]. Слід зазначити, що вибори 2019 року супроводжувалися значним інформаційним тиском, що може бути перешкодою для вільного волевиявлення громадян. Комісія «За демократію через право» зазначає, що для забезпечення свободи волевиявлення виборців держава повинна дотримуватись принципу нейтральності, зокрема, щодо доступу до засобів масової інформації, публічних демонстрацій та фінансування партій і

кандидатів. Тому, крім забезпечення рівності між кандидатами та партіями, держава також має забезпечити належні умови для чесної виборчої кампанії, яка дозволяє виборцю зробити свідомий вибір.

Отже, законодавство та процес виборів в Україні мають довгу історію. Ускладнення полягає в тому, що підготовка, прийняття та впровадження законодавства відбуваються за складних умов перехідного періоду функціонування держави, становлення громадянського суспільства та відсутності консенсусу між правлячими елітами щодо стратегії державного та суспільного розвитку. Нормативно-правове забезпечення процесу виборів в Україні відзначається багатоманітністю через численні зміни в процедурах, які відбуваються у гострій політичній боротьбі. В цьому контексті особлива увага приділяється Виборчому кодексу України, який має стати не лише ефективним інструментом правового регулювання виборчих процедур, але й дієвим механізмом забезпечення реального волевиявлення громадян.

Також, враховуючи все вищенаведене, український виборчий процес характеризується певними особливостями, які відображають особливості політичної системи держави. Зокрема, зміни виборчих законів і процедур відображають конфлікти між різними політичними силами в державі, а також залежність політичної системи від змін у соціально-економічному та культурному контексті. Політична система України характеризується багатопартійністю, де багато політичних сил борються за вплив і владу в державі. Виборчий процес в Україні відображає цей різноманітний політичний ландшафт, де кожна партія має своїх прихильників, свою програму і свої цілі. Вибори також відображають ступінь демократії і свободи в державі. Україна є демократичною державою, де громадяни мають право вільно обирати своїх представників, але в той же час, вибори часто супроводжуються порушеннями, включаючи купівлю голосів, погрози та інші форми тиску на виборців. Це відображає складність політичної системи держави та необхідність подальших реформ в цій сфері.

Отже, з огляду на вищезазначене, концептуальні підходи до визначення політичного режиму України в період 1991 – 2022 рр., є такими:

1. Доведено, що парламентська система України є репрезентативною, тобто Верховна Рада складається з народних депутатів, які обираються на виборах національного рівня. Верховна Рада відображає політичну партійну структуру держави та є важливим фактором в формуванні та функціонуванні політичних партій в Україні. Залежно від партійних конфігурацій та коаліцій, які формуються у парламенті, може змінюватися склад та напрямок дій виконавчої влади, а також політичний курс держави в цілому.

2. Класифікація за рівнем демократії дає змогу порівняти різні країни за рівнем розвитку демократії та захисту прав людини, що потрібно для оцінки політичної стабільності та соціального розвитку країн. Класифікація держав за ступенем економічного розвитку дозволяє виділити розвинені держави, які є головними гравцями в світовій економіці та політиці, та держави, які розвиваються, які стикаються з різними проблемами та викликами, що впливають на їхній розвиток. Узагальнюючи, типологія політичних систем є важливим інструментом для аналізу та порівняння політичних систем у різних країнах світу, який дає змогу краще розуміти їхній політичний розвиток та прогнозувати можливі наслідки їхніх дій.

3. Загальнонаціональна демократизація – це процес, який має здійснюватися і на рівні системи, і на рівні її підсистем, аби результат був ефективним. Зважаючи на те, що Україна протягом більш ніж 20 років є «гібридною» в інституційному розумінні, очевидно, що десь цей процес відбувається з рухом «назад» – до авторитарних практик. Відповідно, маємо довготривалий «баланс» поміж демократичним та автократичним управлінням у нашій державі.

ВИСНОВКИ

Отже, відповідно до проведеного дослідження в дипломній роботі можна сформулювати такі висновки:

1. Теорії політичних систем представляють собою різноманітні теоретичні підходи до вивчення політичних систем. Кожна з цих теорій має свої характерні риси та підходи до аналізу політичної системи, що дозволяє збагатити наше розуміння процесів, що відбуваються в сучасному світі. Класична теорія політичної системи спрямована на дослідження форм та структур політичних систем, які складаються з взаємопов'язаних елементів. Це дозволяє відобразити відносини між цими елементами та їхню ієрархію. Системний підхід до аналізу політичних систем відображає їх динамічний характер та взаємодію з іншими системами. Ця теорія політичних систем визначає, що політична система є відкритою та взаємодіє з іншими системами на різних рівнях. Культурна теорія політичних систем зосереджується на дослідженні взаємозв'язку між культурою суспільства та політичною системою. Теорія інституціоналізму зосереджується на дослідженні впливу інституцій на політичну систему. Теорія еліт зосереджується на дослідженні ролі та впливу еліт у політичній системі. Вона визначає, що еліти визначають рівень влади та вплив у політичній системі, та є ключовими фігурами у процесах прийняття рішень. Кожна з теорій політичних систем має свої переваги та недоліки, але в цілому вони допомагають краще зрозуміти політичні процеси та взаємодію різних елементів у політичній системі. Дослідження політичних систем є важливим напрямом політичної науки, який допомагає краще розуміти функціонування політичних систем у різних країнах та в контексті глобалізації.

2. Типологія політичних систем – це важливий інструмент для аналізу та порівняння політичних систем у різних країнах світу. За допомогою типології можна класифікувати держави за різними критеріями, такими як форма правління, рівень демократії та економічний розвиток. Класифікація держав за

формою правління дає змогу виділити демократичні та авторитарні режими, а також гібридні форми правління, що важливо для аналізу політичного розвитку країн та їхніх перспектив на майбутнє. Класифікація за рівнем демократії дає змогу порівняти різні країни за рівнем розвитку демократії та захисту прав людини, що потрібно для оцінки політичної стабільності та соціального розвитку країн. Класифікація держав за ступенем економічного розвитку дозволяє виділити розвинені держави, які є головними гравцями в світовій економіці та політиці, та держави, які розвиваються, які стикаються з різними проблемами та викликами, що впливають на їхній розвиток. Узагальнюючи, типологія політичних систем є важливим інструментом для аналізу та порівняння політичних систем у різних країнах світу, який дає змогу краще розуміти їхній політичний розвиток та прогнозувати можливі наслідки їхніх дій.

3. Дослідження конституційних основ політичної системи України дає підстави твердити, що в країні формується демократична політична система, яка базується на плюралізмі. Конституція України 1996 року заклав основи багатопартійності, забезпечуючи можливість існування та законну діяльність політичної опозиції, визнала розділ влади, а також встановила, що держава має головний обов'язок забезпечити утвердження та захист прав і свобод людини. Крім того, конституція підтвердила принцип юридичної рівності, верховенства права, гарантованості місцевого самоврядування, а також встановила обов'язок держави сприяти консолідації та розвитку української нації, зокрема, розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Другий рівень правових принципів політичної системи України розглядає загальні принципи, які визначають політичну систему в цілому та розшифровують засади конституційного ладу. Ці принципи включають світськість (відокремлення від церкви), динамізм (прогресивну змінюваність), та рольову автономію суб'єктів політичної системи, яка є функціональним принципом демократичної політичної системи, який доповнює основний структурний принцип плюралізму. На третьому рівні правових

принципів політичної системи України ми маємо принципи, які визначають статус окремих суб'єктів політичної системи або загальний порядок здійснення окремих видів політичної діяльності. Серед цих принципів є принципи багатонаціональності Українського народу, субсидіарності, повсюдності місцевого самоврядування, самоврядності громадських формувань тощо.

4. Інститут президентської влади є одним з ключових елементів політичної системи України. Згідно з Конституцією України, президент є главою держави і виконавчою владою України. Його повноваження включають в себе прийняття рішень з питань національної безпеки, зовнішньої політики, вищих кадрових питань, утворення уряду, призначення голови Національного банку України та інших державних службовців, зокрема генерального прокурора, голови Служби безпеки України, глави Національної ради з питань телебачення і радіомовлення та інших. Президент також має право на ініціювання законодавчих ініціатив, але законодавча влада належить Верховній Раді України. Президент має право на вето щодо законів, що прийняті Верховною Радою, проте Верховна Рада може переголосувати закон зі змінами, що враховують зауваження президента. Інститут президентської влади також включає в себе адміністративний апарат президента, який складається з державних службовців, які допомагають президенту у виконанні його повноважень.

5. Парламент України, є одним з ключових елементів політичної системи України. Це законодавчий орган, який відповідає за прийняття та зміну законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють життя українського суспільства. Верховна Рада України має широкі повноваження. Вона затверджує бюджет держави, ратифікує міжнародні договори, затверджує кандидатів на посаду президента України та багато іншого. Верховна Рада також відповідає за контроль за діяльністю виконавчої влади та здійснює парламентський контроль за виконанням законів та інших нормативно-правових актів. Парламентська система України є репрезентативною, тобто Верховна Рада складається з народних депутатів, які обираються на виборах

національного рівня. Верховна Рада відображає політичну партійну структуру держави та є важливим фактором в формуванні та функціонуванні політичних партій в Україні. Залежно від партійних конфігурацій та коаліцій, які формуються у парламенті, може змінюватися склад та напрямок дій виконавчої влади, а також політичний курс держави в цілому.

6. Кабінет Міністрів України відіграє важливу роль в політичній системі України. Згідно з Конституцією України, Кабінет Міністрів є органом виконавчої влади, який забезпечує виконання законів та рішень Верховної Ради України. Основне значення Кабінету Міністрів полягає у забезпеченні ефективного функціонування державного апарату та реалізації стратегічних завдань держави. Кабінет Міністрів має право вносити до Верховної Ради законопроекти та розпорядження, проводити переговори з іншими країнами та міжнародними організаціями, укладати міжнародні договори та здійснювати дипломатичну діяльність. Крім того, Кабінет Міністрів забезпечує реалізацію економічної та соціальної політики держави, здійснює контроль за дотриманням прав та свобод громадян, забезпечує захист державних інтересів та безпеки нації. Отже, Кабінет Міністрів України має значення як в організації роботи державного апарату, так і в реалізації стратегічних завдань держави, забезпеченні економічного та соціального розвитку, захисту державних інтересів та безпеки нації. В структурі правового статусу Кабінету Міністрів України можна виділити такі елементи: 1) нормативно-правова база; 2) принципи функціонування; 3) мета та завдання; 4) компетенція; 5) порядок формування; 6) порядок ухвалення рішень.

7. На сучасному етапі основними чинниками, що визначають процеси і тенденції у партійній системі України, є зміни в законодавстві, що стосуються партій і виборів (Виборчий кодекс), актуальні суспільні поділи та політичні запити громадян, віртуалізація політичного життя; також зберігається значимість впливу фінансово-промислових груп, посилюється тенденція до регіоналізації та локалізації політичного впливу. Важливим чинником функціонування партійної системи стали місцеві вибори 2020 р. Вони мали

особливе політичне значення з огляду на процеси децентралізації, під час яких органи місцевого самоврядування отримують більше ресурсів і повноважень. Також «партизація» виборчого процесу, закладена нормами чинного Виборчого кодексу, обумовлювала більш важливу роль політичних партій у місцевих виборах. Однак доводиться констатувати: поки що «партизація» виборів до місцевих органів влади носить формальний характер, адже хоча понад 90 % кандидатів висуваються партійними організаціями, три чверті з них – безпартійні.

8. Український виборчий процес характеризується певними особливостями, які відображають особливості політичної системи держави. Зокрема, зміни виборчих законів і процедур відображають конфлікти між різними політичними силами в державі, а також залежність політичної системи від змін у соціально-економічному та культурному контексті. Політична система України характеризується багатопартійністю, де багато політичних сил борються за вплив і владу в державі. Виборчий процес в Україні відображає цей різноманітний політичний ландшафт, де кожна партія має своїх прихильників, свою програму і свої цілі. Вибори також відображають ступінь демократії і свободи в державі. Україна є демократичною державою, де громадяни мають право вільно обирати своїх представників, але в той же час, вибори часто супроводжуються порушеннями, включаючи купівлю голосів, погрози та інші форми тиску на виборців. Це відображає складність політичної системи держави та необхідність подальших реформ в цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський Ф. В. Становлення демократичної політичної системи та процес європейської інтеграції України: фактори взаємовпливу: дис. ... докт. політ. наук. Київ, 2019. 396 с.
2. Барков В. Ю. До питання про концепцію громадянського суспільства в Україні. *Вибори та демократія*. 2014. № 1. С. 15–28.
3. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків: Юрайт, 2014. 208 с.
4. Бисага Ю. М., Белов Д. М. Політико-правовий аналіз змісту конституції. *Форум права*. 2008. № 3. С. 36–45.
5. Віхляєв М. Ю. Види громадських об'єднань в Україні: питання законодавчої плутанини та теоретичний пошук способів їх розв'язання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 200–205.
6. Гаєва Н. П. Закон України «Про громадські об'єднання»: проблеми вдосконалення. Теоретичні проблеми розвитку конституційного законодавства України на сучасному етапі: монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. І. Ющика. Київ: Юридична думка, 2014. С. 283–285.
7. Гаудер П. Верховенство права в реальному світі / пер. з англ.: Д. Вовк, В. Гончаров, К. Горобець та ін.; кер. проекту Д. Лученко; наук. ред. Д. Вовк. Харків: Право, 2018. 392 с.
8. Гільбурт А. М. Вибори як інструмент безпосередньої демократії в рамках політичної системи України. Від громадянського суспільства – до правової держави. Конституційне реформування в Україні: сучасні виклики та тенденції: Тези допов. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків: 21 квітня 2017 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 145–147.
9. Гільбурт А. М. Гуманістичні засади правової політики України. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: тези доп. Всеукр.

круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 166–169.

10. Гільбурт А. М. Еволюція конституційного регулювання політичних відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. Вип. 56. Т.1. С. 34–40.

11. Гільбурт А. М. Консоціалізм як форма врядування та гарантія прав людини для «розділеного» суспільства. Сучасний вимір прав людини: конституційний контекст. XI Тодиківські читання. Збірка тез наук. допов. і повідом. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 26–27 жовтня 2018 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Права людини, 2018. С. 33–34.

12. Гільбурт А. М. Конституційно-правовий статус громадян та їхніх спільнот у політичній системі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7 (281). С. 125–130.

13. Гільбурт А. М. Функціонування Конституції у політичній сфері. Від громадянського суспільства – до правової держави. Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри: Тези допов. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 560–564.

14. Глухачов Є. Ф. Законотворча і нормотворча діяльність: підруч. [затверджено МОН України]. Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Харків). Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. 188 с.

15. Гоптарєв О. І. Генезис та сутність транспарентності в діяльності судової влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 112–121.

16. Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації як інститут громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2011. № 5. С. 26–30;

17. Даль Р. А. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція / Пер. з англ. О. Д. Білогорського. Х.: Каравела, 2002. 216 с.

18. Декларація прав людини і громадянина від 26.08.1789. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб. / за ред. В. О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2020. С. 69–70.
19. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
20. Долженков О. О. Трансформація політичних систем України та Білорусі: порівняльний аналіз: дис. ... докт. політ. наук. Харків, 2015. 418 с.
21. Древаль Ю. Д. Безпека особистості як фактор сучасних державно-управлінських відносин. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. С. 123–127.
22. Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід; монографія. Харків: Майдан, 2019. 252 с.
23. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.20.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
24. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект). Київ: Парламентське видавництво, 2019. 112 с.
25. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
26. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2019. 584 с.
27. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: монографія. Харків: Харків юридичний, 2018. 300 с.
28. Категоренко О. І. Трансформаційні та модернізаційні аспекти політичної системи сучасної України: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 183 с.
29. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 540 с.

30. Ковриженко Д. Концепція змін до законодавчих актів України щодо підвищення ефективності функціонування Верховної Ради України («Біла книга» Українського парламентаризму). *Часопис Парламент*. 2019. № 1. С. 3–24.
31. Колективні політичні права і свободи людини та громадянина в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / Є. І. Григоренко, Я. О. Григоренко, В. І. Козлов, Л. В. Новікова, О. С. Передерій; за ред. Л. В. Новікової. Харків: Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2017. 352 с.
32. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Львів: Червона калина, 2022. С. 68–69.
33. Кондрацька Н. М. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2017. 236 с.
34. Кравченко В. В. Конституційне право України: навчальний посібник. Вид. 4-те., виправл. та доповн. Київ: Атіка, 2016. 568 с.
35. Медведчук В. В. Громадянське суспільство: Український вибір: монографія. Київ: Логос, 2018. 568 с.
36. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 220 с.
37. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
38. Мороз І. І. Трансформація політичних систем України та Польщі: порівняльний аналіз: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2021. 208 с.
39. Нестерович В. Ф. Види впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. № 1. С. 33–39.
40. Перешкоди в реалізації прав і свобод осіб на окупованій території Кримського півострова та тимчасово непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (реєстрація фактів народження і смерті): аналітичний

звіт / ГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; ГС Українська Гельсінська спілка з прав людини. Львів, 2017. 40 с.

41. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. 4-евид., перероб. і доопр. Київ: Ліра-К, 2018. 576 с.

42. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2020. 366 с.

43. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / за заг. ред. А. І. Кудряченка. Київ: НІСД, 2017. 396 с.

44. Політична система суспільства: сутність, структура, функції: бібліографічний показник. Харків: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, 2011. 40 с.

45. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / редкол. Ф. М. Рудич та ін. К.: Парламентське видавництво, 2018. 352 с.

46. Помаза-Пономаренко А. Л. «Національна безпека». Законодавство України: монографія / А. Л. Помаза-Пономаренко. Х.: НУЦЗУ, 2018. 168 с.

47. Помаза-Пономаренко А. Л., Крюков О. І. Теорія та історія державного управління: конспект лекцій. Х.: НУЦЗУ, 2016. 40 с.

48. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон України від 17.09.1991 № 1554-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 619.

49. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України: Закон України від 14.02.1992 № 2113-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 20. Ст.271.

50. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 26. Ст.219.

51. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української РСР від 24.10.1990 № 404-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 45. Ст. 606.

52. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794–VII. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#n62](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#n62)

53. Про Комісію по розробці нової Конституції Української РСР: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.10.1990 № 405-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 45. Ст. 607.

54. Про Концепцію нової Конституції України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 19.06.1991 № 1213-XII Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 35. Ст.466.

55. Про проєкт нової Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 01.07.1992. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 37. Ст. 550.

56. Пустовіт Ж.М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні: навч. посіб. Київ: КНТ, 2019. 232 с

57. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 05.10.2005 № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>

58. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

59. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні: монографія. Харків: Ксилон, 2011. 280 с

60. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посібник. Львів: Астролябія, 2013. 232 с.
61. Супрун Т. М. Олігархізм як політичне явище та його вплив на розвиток демократичного суспільства в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 34–36.
62. Тацій В. Я., Святоцький О. Д., Страхов М. М. Історія держави і права України: академічний курс. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2010. Т.І. 580 с
63. Циганов В. В. Політична безпека і безпечна політика: Складові, ознаки, стан, тенденції. Київ: Ніка-Центр, 2016. 112 с.
64. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Київ: АртЕк, 2017. 264 с.
65. Almond G. and Coleman J. (eds.) *The Politics of the Developing Areas*. Princeton: Princeton University Press, 1960. p. 380
66. Almond G. *Comparative Political System*. *Journal of Politics* (1956), 18(3), pp.391 – 409.
67. Almond G. and G. Bingham Powell, Jr. *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Little, Brown, 1966. p. 69.
68. Blondel J. *An Introduction to Comparative Government*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1969. p. 259.
69. Hall P. A., Taylor C. R. *Political Science and the Three New Institutionalisms*. *Political Studies*. 1996. Vol. XLIV. P. 936–957.
70. Schmidt M. G. *Demokratiethorien: Eine Einführung*. 4., überarb. und erw. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. 591 s.
71. The General Court annuls the freezing of funds of seven members of the former Ukrainian ruling class, including Viktor Yanukovich, former President of Ukraine. General Court of the European Union. Press release No 93/2019. Luxembourg, 11 July 2019. URL: <http://surl.li/hsnfs>
72. Theory of rational choice *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/political-science/Theory-of-rational-choice>